І-71090

ЎЗБЕКИСТОН АДАБИЁТИ ВА САНЪАТИ

ÖZBEKISTON ADABIYOTI VA SAN'ATI

1956 ЙИЛ 4 ЯНВАРДАН НАШР ЭТИЛА БОШЛАГАН

1997 йил

ҲАФТАЛИК ГАЗЕТА

5 сентябр, № 36 (3511)

МИННАТДОРЛИК МАКТУБИ

Қадрли ва Ҳурматли
Ўзбекистон Президенти
Ислом Каримов жаноби олийлари!

Биз Сизга нафақат оддийгина РАҲМАТ демоқчимиз, балки катта ҳарфлар билан ЯНГИ ЎЗБЕКИСТОН эришган зафарлари учун ТАШАККУР билдирмоқчимиз.

Биз, «Шарқ тароналари» халқаро мусиқа фестивали ҳайъати аъзолари, шахсан Сизни ва Ўзбекистон Ҳукумати аъзоларини ҳамма учун очиқ, бағри кенг ва меҳмондўст ЯНГИ ЎЗБЕКИСТОН юзага келгани билан табриклаймиз.

Ўзбекистон ўз заминида бутун дунё маданиятини қутлаб қабул қилаётганига жумлаи жаҳон гувоҳ бўлиб турибди.

Ниҳоятда гўзал ва самарали ташкил этилган мусиқа фестивали бизни Ўзбекистон мусиқаси мукаммал ривожланиб, равнақ топишига ва жаҳонда тинчлик кўприги сифатида хизмат қилишига ишонтиради.

Ислом Каримовга, бугунги Ўзбекистонга ва унинг муқаррар келажагига шон-шарафлар бўлсин!

«Шарқ тароналари» ҳайъати:
Кашуба Харуми (Япония) — ҳайъат раиси.
Ҳайъат аъзолари:
Шанта Сарабжит Сингх (Ҳиндистон),
Сорайя Мансор (Малайзия),
Лорел Виктория Грей (АҚШ),
Сянь Янь (Хитой),
Хан Муин Хи (Қурия),
Иззет Оз (Туркия),
Норико Айкава (ЮНЕСКО),
Анжелика Юнг (Германия),
Фатхи Ал-Хамиси (Миср).

Самарқанд шаҳри,
1997 йил 31 август

Our Dear and Most Respected President of Uzbekistan,
Islam Karimov.

We Will Not Say «Thank You» As Usual. But We Will Say, «In Big Letters» Thank You, for Achieving a New Uzbekistan.

We the Jury of the «Shark Taronalari» International Music Festival Congratulate You, Personally, and All Members of Your Govemment for a «New Uzbekistan» wich is Open to Everybody and which offers a Warm Welcome to Everyone.

Uzbekistan, the World will See, Receives and Accepts the Cultures of the Whole World. Our Experience with this Beautiful and Efficiently Organized Festival Has Convinced us that Uzbekistan's Music Wiil Expand and Develop Extensively and will Become a Bridge for World Peace. Salute for Islam Karimov Today Uzbekistan Today and in the Future.

Member of the Jury of «Shark Taronalary» Festival.
August, 1997. Samarkand.

Кошиба Харуми (Япония)
Shanta Serbjeet Singh (India)
Soraya Mansor (MALAYSIA)
Laurel Victoria Gray (USA)
(China)
(Korea)
Izzet Oz
Noriko AIKAWA UNESCO
Angelika Jung (Germany)
Фатхи Ал-Хамиси

Фестивал ғолиблари

Фестивалнинг энг олий мукофоти — Гран-при озарбойжонлик санъаткор, мумтоз қўшиқларнинг моҳир ижрочиси **Симара ИМОНОВА**га топширилди.

Биринчи мукофотга **Муножот ЙЎЛЧИЕВА** (Ўзбекистон) ҳамда **Шаину КХУРАНА** (Ҳиндистон) сазовор бўлдилар.

Хи ЛИ (Хитой), **Шаҳрам НАЗАРИЙ** (Эрон) иккинчи мукофот билан тақдирландилар.

Учинчи мукофот эса **ЦОГ-ТСАЙХАН** (Мўғулистон), **А.САМОЖИКОВ** (Россия), **Рамазон СТАМҒОЗИЕВ** (Қозоғистон)га насиб этди.

Изро МАЛАКОВ (АҚШ), **Кицу ШИГАРИ** (Япония) ҳамда **Самира САЛОҲ** ва чолғу ансамблига (Миср) ҳакамлар ҳайъатининг махсус совринлари топширилди.

Фестивал ташкилий қўмитасининг махсус мукофотини туркманистонлик **Парахат ШХИМОВ**, ЮНЕСКО махсус совринини кореялик **Ли ЖУН А** олишга мушарраф бўлдилар.

Шунингдек, фестивал иштирокчиларига Ўзбекистон республикаси жамоат ташкилотларининг, корхона ва муассасаларнинг, Самарқанд шаҳар ҳокимлигининг эсдалик совғалари тақдим этилди.

Шу куни фестивал қатнашчилари, меҳмонлару мезбонлар ҳам мўъжиза билан бошланиб, мўъжиза билан тугаган анжуманни юксак савияда ўтказишга муваффақ бўлган Ўзбекистон Республикаси ҳукуматига, шахсан Президентга, ташкилотчиларга чин дилдан миннатдорчилик изҳор қилдилар.

«Шарқ тароналари» фестивалида жаҳоннинг 32 мамлакатидан келган санъаткорлар иштирок этдилар. Кўҳна Самарқанд уларнинг кўплари номини оламга ёйди.

4-бет
ШАРПА
ҲИКОЯ

Шеър — ҳақиқат даракчиси
3-бет

ИСТИҚЛОЛ МАДҲИ

Адабиётда умрбоқий мавзулардан бири — Ватан мавзуидир.

Ватан абадийдир, Ватан мангудир. Ватан ҳақидаги бадиий асарлар ҳам мангу ва абадий бўлмоғи керак.

Истиқлол неъматини қадрламоғимиз, Истиқлолнинг бўйи-бастини бадиий асарларда тикламоғимиз ва юксалтирмоғимиз керак.

Эрк ва истиқлол, Озодлик ва фаровонлик Ватаннинг қўш қанотларидир. Ватан учолмайди бу қанотларсиз. Иккала қанотидан ҳам мосуво бўлган ватан қафасдаги қушдайин ғариб.

Эрку истиқлолига эга бўлмаган Ватан шоирлари кўнгли ўшал қушдай шикаста, ғариб. Улар шикаста кўнгил билан озодликни куйлашади ёки шикаста асарлар битишади... Ёки ҳаётлари шикаста бўлган — синган жойидан узилади — қафаснинг ичида ўлади...

Мустабид тузум тазйиқида Ватан ва миллат манфаатларига зид тарзда ижод этган шоирлар эса Ватан ва миллат озод бўлганидан сўнг ёқалари чок-чокидан сўтилиб кетган асарлари шаклу шамойилини болаларига яланғоч кўрсатишдан уялишади. Бадиий асарларининг шаклини ўзгартиришади — бадиий либосларининг йиртиқ жойларига ямоқ солишади.

Эрку истиқлолга эга бўлган Ватан шоирлари ўз ватанлари хусусида бежирим ва бешикаст асарлар битишади. Ватаннинг эрку истиқлолини мадҳ этишади.

Эрк ва истиқлолга эга бўлган Ватан шоирлари «Истиқлол мушоираси» номли шеърий китоб чоп этишди. Китоб мустақиллигининг 6 йиллигини байрам қилаётган Ватанга ҳадя этилди. Китоб дебочасида Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмаси раиси Абдулла Ориповнинг фахру ғурурга тўлиғ сўзлари — Ватанга изҳори битилган: «Маданиятимизнинг не-не дарғалари бу кунларни орзу қилиб, етолмай ўтдилар. Шукроналар бўлсинки, мустақилликни кўриш ва уни куйлаш бизларга насиб этди. Йўлбошчимиз таъкидлаганларидек, халқимиз онгида миллий тикланиш бошланди. Айниқса, ижодкорларимиз олдида кенг уфқлар очилди. Биз Ҳуррриятимизни тўлиб-тошиб куйлашдек бахтга мушаррафмиз.

Мустақиллик мушоираси бошланди».

Мушоирада Эркин Воҳидов, Ҳамид Ғулом, Ҳалима Худойбердиева, Омон Матжон, Жуманиёз Жабборов, Барот Бойқобилов каби Ўзбекистон халқ шоирларидан тортиб, Салим Ашур, Сафар Оллоёргача бўлган ёш шоирлар ҳам иштирок этишган. «Истиқлол мушоираси»да Ватаннинг энг истеъдодли шоирларининг сара шеърлари жамланган. Уларнинг шакли, бадиий хусусиятлари, ифода йўллари, ранг-баранг ва хилма-хил. Аммо мазмуни бир — Ватан мадҳи, Истиқлол мадҳи.

Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмаси саъй-ҳаракатлари билан тўпланган ушбу назм гулдастаси Ғафур Ғулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриётида босилди. Тўпловчи ва нашрга тайёрловчилар: Абдували Қутбиддин ва Жонибек Субҳон.

Рустам МУСУЛМОН

Муҳаррир минбари

ИСТИҚЛОЛ МЎЪЖИЗАЛАРИ

Тарих шоҳидки, инсоният тарихида Ғарб ва Шарқ муносабатлари ҳамиша муҳим аҳамият касб этиб келган. Улуғ истиқоматхонамиз ҳар икки томонининг сиёсий, иқтисодий нуфузи, маънавий-маърифий даражаси турли замонларда, табиийки, турлича бўлган. Бири иккинчисидан ўрганган, бири иккинчисига ўргатган. Талотўп онлари бири иккинчиси ҳисобига бойиган, бири иккинчисини маҳв этган, ўмарган. Лекин, нима бўлганда ҳам, бир нарса аниққи, Шарқу Ғарб ҳамиша бир-бирига интилиб, бир-бирини тўлдириб, тақдирдошлик қилишган. Бир-бирларини эътироф этишга ғурурлари йўл бермаган чоғлари ҳам, бир-бирларини инкор этишдан, алоқа ришталарини узишдан тийилиб келганлар. Томонлар ўртасидаги тушунмовчиликлар эса анча қадимдан сақланиб келаётган ва қотиб қолган догма қарашларнинг маҳсулидир.

Бу тўғрида Уэльс шаҳзодаси Чарльзнинг Оксфорд дорилфунунида сўзлаган машҳур «Ислом ва Ғарб» маърузасида шундай фикрлар билдирилади: «...маданиятимиз, цивилизациямиз Ислом дунёси олдида қанчалик қарздор эканлигини биз яхши билмаймиз. Менингча, бунга сабаб бизга мерос бўлиб қолган тарихдир. Ўрта асрларда Ислом дунёси Марказий Осиёдан тортиб то Атлантик океани соҳилигача олиму фузалолари билан равнақ топган дунё эди. Бироқ биз Исломни Ғарбнинг душмани, ғаним ва бегона маданият, жамият ва эътиқод тизими сифатида кўришга интилганимиз туфайли, Ислом тарихимизга кўрсатган катта таъсирни ҳам унутиб қўйдик. Мисол учун, саккизинчи — ўн бешинчи асрлар мобайнида Испанияда мавжуд бўлган Ислом жамияти ва юксак маданиятининг муҳим аҳамиятини камситиб келганмиз. Мусулмон Испаниянинг инквизиция даврида юнон классик назарияларини сақлаб қолгани, кейинчалик Ренессанс даврининг равнақ топишига ўз ҳиссасини қўшгани аллақачон тан олинган эди...»

Асримиз адоғига келиб Шарқу Ғарб муносабатлари инсон ҳаёти, тириклиги муаммоларининг яна марказига кўчмоқда. Оддий тил билан айтганда, бугун наинки Шарқу Ғарб, дунёнинг ўзи ҳам мураккаб саволу жумбоқлар чорраҳасида тургандай. Негаки, янги аср бўсағасида турибмиз. Ҳаётимизнинг навбатдаги юз йиллигига қадам қўймоқдамиз. Янги асрга қай ният билан кирамиз, ўзимиз билан бирга қайси қадриятларни олиб ўтамиз, нималардан воз кечамиз? Бундан кейинги ҳаётимизнинг миллий ва умумбашарий қадриятлари қайси ахлоқий мезонларга асосланади? Устиворлик қайси томонга қараб оғади — латиф ва мафтункор Шарқ донишмандлигигами ё тафаккур уфқлари ҳамиша аниқ Ғарб ҳозиржавоблигигами? Янги асрда ким кимга йўлдошу, ким кимга устозлик қилади? Маънавият карвонлари бу кўҳна дунёнинг қай манзилларидан йўлга тушадию қай манзиллар томон ошиқади. Маърифат элчилари қай чорраҳаларда учрашадилар?

Бугун сиёсатшунослар, иқтисодчилар, тафаккур олами тадқиқотчилари айни шу хусусда баҳс юритадилар. Саволу жумбоқларга ечим ахтарадилар. Ҳаётимиз чаманзорлари янада файзли, фараҳли бўлиши, комиллик сари интилишларимиз самаралари қайғусини қиладилар.

Президентимиз Ислом Каримовнинг «ЎЗБЕКИСТОН XXI АСР БЎСАҒАСИДА. Хавфсизликка таҳдид, барқарорлик шартлари ва тараққиёт кафолатлари» асарида бу масалалар чуқур ойдинлаштириб берилган: «Марказий Осиё давлатлари, гарчи ижтимоий-сиёсий, этник ва маданий жиҳатдан хилма-хил бўлса-да, биргаликда куч-ғайрат сарфлаб, хавфсизликка ташқаридан туғилаётган таҳдидларга қарши туриш учун, бутун минтақани барқарор ривожлантириш учун қулай муҳитни яратади, амалда бу минтақани хавфсизлик ва барқарорлик минтақаси сифатида шакллантиради. Шу тариқа бу минтақа давлатлари бутун дунё кўламида тинчлик ва барқарорликни мустаҳкамлашга муносиб ҳисса қўшади... Ҳозирги дунёда хавфсизлик ва барқарорлик фақат ҳарбий-сиёсий жиҳатларнигина назарда тутиб қолмайди. Иқтисодий, экологик ва маданий жабҳалар ҳам жуда муҳим бўлиб, хоҳ минтақа бўлсин, хоҳ бутун сайёрамиз бўлсин — бизнинг тинч ва гуллабяшнаётган умумий уйимиз ана шулардан ташкил топади.»

Шарқу Ғарб муносабатлари баҳси Самарқандда ўтган «Шарқ тароналари» халқаро мусиқа фестивали ишида ҳам кўзга ташланди. Мусиқа минг-минг йиллардан бери инсон дилини поклаб келади, уларни руҳан юксалтиради, раҳм-шафқатга, меҳр-оқибатга ундайди, халқларни ўзаро бойитади, бир-бирларига яқинлаштиради. Президентимиз Ислом Каримовнинг фестивал очилиши маросимидаги бу фикрлари ҳафта давомида ўтказилган барча тадбирларнинг бош йўналишини белгилаб берди. Шарқу Ғарб муносабатлари масаласидаги тарихи кўҳна мозийга бориб тақаладиган баҳсга маълум маънода ойдинлик киритди.

ЮНЕСКО ташкилотининг маданият масалалари билан шуғулланувчи вакили Айкава хоним журналистлар билан учрашувда бағоят тўлқинланиб шундай деди: «Мен жаҳоннинг 20 дан ортиқ мамлакатларида нуфузи ғоят баланд бўлган халқаро мусиқа байрамларида иштирок этганман. Санъаткорларнинг инсон қалбини ром этувчи мафтункор маҳоратларига гувоҳ

5-бетда

«ШАРҚ ТАРОНАЛАРИ» ХАЛҚАРО МУСИҚА ФЕСТИВАЛИ ДЕКЛАРАЦИЯСИ

«Шарқ халқлари мусиқа санъатининг муштараклиги» халқаро илмий-ижодий конференцияси
Самарқанд, 1997 йил 28-29 август

Биз, «Шарқ халқлари мусиқа санъатининг муштараклиги» халқаро конференция қатнашчилари:

Ўзбекистон Республикаси Президентига юксак даражада ташкил этилган ушбу халқаро мусиқа фестивали ва унинг доирасидаги конференция учун чуқур миннатдорлик изҳор этиб,

Ўзбекистон Республикаси Мустақиллигининг 6 йиллигини муборакбод этган ҳолда,

ЮНЕСКОнинг санъаткорлар мавқеи ҳамда анъанавий маданият ва халқ ижодиётини ҳимоя қилиш ҳақидаги тавсияномалари, шунингдек «Жонли инсон мероси» лойиҳасини эътиборга олиб,

Санъат соҳасидаги ҳамкорлик, халқлар ўртасидаги ўзаро дўстлик, ҳурмат ва биродарлик риштаeasларини мустаҳкамлашга ҳисса қўшишни эътироф этиб,

Санъат ва маданиятни ривожлантирмасдан туриб, ҳеч замон мукаммал барқарор тараққиётга эришиб бўлмаслигига урғу бериб,

Анъанавий мусиқа мактаблари ва уларнинг маҳоратини сақлаб, келажак авлодларга етказиш ҳар бир давлат учун устувор вазифага айланиши лозимлигини қайд этиб,

Мусиқий меросни сақлаш ва анъанавий мусиқа ижодиётини ривожлантириш учун янги дастурлар ишлаб чиқиш, мусиқашунослик таълимини такомиллаштириш, ёш санъаткорларни ижодий бунёдкорликка илҳомлантириш ҳамда рағбатлантириш заруриятини қайд этиб,

1. ЮНЕСКО Бош директорини:

— Осиёда мусиқий меросни сақлашда, анъанавий мусиқа ижодиётини ривожлантиришда,

— 1999 йилда Самарқанд шаҳрида «Шарқ тароналари» иккинчи халқаро мусиқа фестивалини ўтказишда,

— Марказий Осиё мамлакатларида мактабларнинг бошланғич синфларида анъанавий мусиқани ўрганиш услубиятига бағишланган семинарни Тошкент шаҳрида ўтказишда,

— Осиёда анъанавий мусиқа бўйича болалар фестивалини ўтказишда,

— Анъанавий мусиқа масалаларига бағишланган маълумотнома — бюллетень нашр эттириш ва мамлакатларнинг махсус мусиқа ўқув юртларига тарқатишда қўллаб-қувватлашга чақирамиз.

2. Халқаро мусиқа кенгаши ҳамда Халқаро анъанавий мусиқа кенгашига «Шарқ тароналари» халқаро мусиқа фестивалини ўз дастурларига киритиш ва раҳнамолигига олишни тавсия этамиз.

ЖАҲОН БАНКИНИНГ ОРОЛГА ЁРДАМИ

Орол денгизи ҳавзасида келиб чиққан энг долзарб экологик, ижтимоий ва иқтисодий муаммоларни ҳал этмоқ учун Марказий Осиёдаги беш давлат — Ўзбекистон, Туркманистон, Қозоғистон, Қирғизистон ва Тожикистон республикалари Жаҳон банки, шунингдек, БМТнинг тараққиёт ва атроф-муҳит бўйича дастурлари ёрдамида Орол денгизи экологиясига доир махсус дастурлар ишлаб чиқишган эди.

Ана шу дастурларни рўёбга чиқаришга муайян ёрдам кўрсатиш мақсадида Жаҳон банки Ўзбекистонга 75 миллион АҚШ доллари миқдорида маблағ ажратишга қарор қилди. Мазкур лойиҳа Қорақалпоғистон Республикаси ва Хоразм вилоятининг инфратузилмаларини, сув таъминоти ва канализация тармоқларини ривожлантиришга сарф этилади. Натижада, минтақа қишлоқ аҳолисининг саломатлигини яхшилаш бўйича нақд имкониятлар вужудга келади. «Бу лойиҳа халқаро ташкилотлар томонидан Орол денгизи ҳавзасида келиб чиққан экологик фожиаларни бартараф этишга ёрдам бериш юзасидан тайёрланаётган кенг кўламдаги лойиҳаларнинг бир қисмидир, — дейди лойиҳа топшириғи раҳбари Рожер Бэтстоун. — Лойиҳани амалга ошириш натижасида минтақадаги тахминан 1,46 миллион кишининг ичадиган суви тоза бўлади. Улар ишончли тарзда тоза ичимлик суви билан таъмин этилади. Айни пайтда бу лойиҳа водопровод ва канализация тармоқларини ривожлантириш ҳисобига 25000 маҳаллий аҳолининг турмуш шароитларини ҳам яхшилайди».

Лойиҳанинг умумий қиймати 117 миллион АҚШ долларини ташкил этади. Жаҳон банки тақдим этадиган 75 миллион доллар лойиҳанинг 82 фоизини маблағ билан таъминлашини кўзда тутиб, Ўзбекистон ҳукумати ҳам лойиҳани тўлиқ рўёбга чиқариш учун 12,7 миллион АҚШ доллари ажратади. Бундан ташқари, ушбу лойиҳани Қувайт фонди (19,8 миллион доллар) ва «Кредитанштальт фюр Видеорауфбау» (9,4 миллион доллар) ҳам қўллаб-қувватлайди. Шу муносабат билан Жаҳон банки томонидан эълон қилинган маълумотларга кўра, ушбу маблағлар 20 йил давомида қайтарилиши керак.

Ўзбекистон 1992 йили Жаҳон банкига аъзо бўлиб кирганидан буён мазкур банк мамлакатимизга беш лойиҳа бўйича жами 327 миллион доллар миқдорида маблағ ажратишни ўз зиммасига олди.

Куни кеча ўз мустақиллигининг олти йиллигини нишонлаган мамлакатимизга дунё миқёсидаги бундай эътибор истиқлолимиз самараларининг жаҳон кўламида тан олинаётгани ва эътироф этилаётганидан яна бир далолатидир.

Истиқлол мушоҳадаси

ҲУРРИЯТНИНГ ҚАДРИ

Шўролар ҳукмронлиги даврида ҳуррият сўзининг асл маъносига тушуниб-тушунмай келган эдик. Ўн еттинчи йилда рўй берган октябр тўнтаришини асримизнинг энг катта инқилоби деб баҳоладик. Шарқда хотин-қизларни паранжи ташлашга даъват этиш ҳам ўзига хос «ҳуррият» деб номланган. Ҳатто Америкада тузумга қарши бош кўтарган коммунистларни фахр билан «ҳурриятчи» дедик. Зўравонлик йўли билан давлат тузумини ағдариб ташлаган ҳар қандай жараён «Буюк инқилоб» деб баҳоланди. Террор йўли билан амалга оширилган бундай сохта инқилоблар тарихда ўзининг асл қиёфасини кўрсатди. Буни шўро тузуми мисолида яққол кўриш мумкин. Афғонистондаги «савр инқилоби» қандай мақсадда, ким томонидан амалга оширилганига ҳам тарих гувоҳ.

Аслида чинакам ҳуррият Ватан ва миллат озодлигида намоёндир. Маърифий дунёнинг камоли ва халқнинг зиёга интилишини куйлаган Чўлпон чин ҳурриятни қўмсади. Оқибат уни ҳуррият душманлари қатл этдилар. Абдулла Қодирий миллатни ҳуррият сари юз буришга чорлади. Чин озодлик ғанимлари уни ҳам маҳв этдилар.

Миллий истиқлол ғояларини илгари сурган юртнинг бошқа фидойи фарзандлари тақдири ҳам шундай фожиалар билан тугади.

Бу бизга чин ҳурриятнинг қадр-қиммати нечоғлик юксак эканлигини англатади. Ёки жамоалаштириш даври фожиаларини эслайлик. Асл деҳқонлар еридан маҳрум этилди. Октябр «инқилоби» деҳқонларнинг қўлини боғлади. Оқибатда қарамлик, боқимандалик кайфияти пайдо бўлди.

Бизнинг истиқлолимиз эса деҳқон қўлини бундай кишанлардан озод қилди. Озодлик уларга ерга эгалик ҳуқуқини қайтариб берди. Бу ҳурриятимизнинг улкан ютуқларидан бири эмасми?! Маънавий ҳаётимизда рўй бераётган ўзгаришлар эса қалбимизни ғурурга тўлдирмоқда. Динимиз ва тилимиз ўз қадрини топди. Улкан маънавий меросимиздан баҳрамандлик насиб этди. Албатта мустақиллик йўли равон эмас. Ҳар қандай йўлнинг машаққатли довонлари бор. Улар сабот билан эгалланади. Афсуски, дастлабки йилларда қорин дарди, енгил-елпи умр кечириш кайфияти билан яшовчи айрим кишилар онгидаги эски тузум сарқитларидан қутула олмадилар. Президентимиз таъкидлаганидек, тарих ғилдирагини орқага қайтариб бўлмайди. Биз ойдин йўлга чиқдик. Модомики шундай экан, биз учун ўтаётган ҳар бир куннинг қадри юксакдир.

Биз навқирон авлоднинг келажагига ишонч ва умид билан қараймиз. Фарзандларимизнинг саботли, меҳнаткаш, шижоатли, билимли бўлиб камол топмоқлари кўп жиҳатдан ўзимизга ҳам боғлиқ. Бироқ

айрим лоқайд, эътиқодсиз кишиларнинг хатти-ҳаракати бизни хушёр тортириши керак. Баъзи ота-оналар болаларини кўпроқ бозорга тортмоқда. Турли хил нарсалар сотишга ўргатмоқда. Бунинг натижасида болаларнинг ўқишга бўлган ҳаваслари сусаймоқда. Табиийки, улар эртага бозорларнинг доимий гумашталарига айланишади. Яшашни фақат бойлик орттиришда деб билган кимсаларга ватан ва ҳуррият тушунчаси бегонадир.

Юртбошимиз янги авлод тарбиясига жуда катта эътибор бермоқда. Президентимиз ташаббуси билан миллий кадрлар тайёрлаш дастури ишлаб чиқилди. Бу келажакнинг мустаҳкам пойдеворидир. Жамият тараққиёти ҳамиша фикри илғор навқирон авлоднинг куч-ғайрати орқали рўёбга чиқади. Ватан шуҳратини фидойи кишилар ҳимоя қиладилар. Бу борада тарих бизга ҳамиша катта сабоқдир. Жалолиддин Мангуберди, Нажмиддин Кубро, Соҳибқирон Амир Темур, Мирзо Улуғбек жасоратлари бизни руҳий уйғоқликка чорлайди. Улар бизга ҳурриятнинг йўлини ёритиб кетдилар. Улар ёққан машъала асрлар оша ёниб турибди. Президентимизнинг «Тафаккур озод бўлмаса, онг ва шуур тазйиқдан, қулликдан қутулмаса, инсон озод бўлолмайди», деб таъкидлаган эди. Бу сўзда катта ҳақиқат бор. Ҳуррият фикр озодлигидир. Модомики шундай экан, ҳуррият тириклик қуёшидир. Бу қуёш нури бизнинг олис манзилларимизни ёритиб турибди.

Юртимизда мустақиллик йилларида қад ростлаган «ЎзДЭУ авто» қўшма корхонаси, Бухоро нефтни қайта ишлаш заводи Ўзбекистон тарихида янги саҳифа очди. Бундай улкан қурилишлар кўламини Навоий вилояти мисолида ҳам кўриш мумкин. Ўтган олти йил давомида Зарафшонда мисли кўрилмаган ишлар амалга оширилди. «Зарафшон-Ньюмонт» қўшма корхонаси, Учқудуқдаги 3-гидрометаллургия заводи маҳсулот бера бошлади.

Айни пайтда вилоятимизда Қизилқум фосфорит заводи қурилиши жадал олиб боріляпти. Ушбу корхона келажакда мамлакатимиздаги қудратли корхоналардан бирига айланади. У ҳур ва озод юртимизнинг иқтисодий қудратини кўтаришда муҳим аҳамият касб этади. Шуниси қувончлики, бундай янги корхоналарда янги замоннинг фидокорлари, озод Ўзбекистон мутахассислари иш олиб борадилар. Ватан довруғини таратадилар. Дарҳақиқат, ўтган олти йил Ватанимиз учун чинакам юксалиш йиллари бўлди. Бунинг замирида меҳнат, узоқни кўра билиш иқтидори ва келажакка бўлган катта ишонч мужассам.

Биз истиқлол туфайли дунёни таниб боряпмиз.

Биз истиқлол туфайли Ватанни англадик.

Жаҳонга ўзбек миллатини, халқини янада кенгроқ танитдик.

Булар ҳуррият берган энг улуғ саодат эмасми?!

Озод юрт учун, унинг ҳар бир фуқароси учун бундан ортиқ бахт бўлмайди. Шу улуғ бахт ҳаммамизга муборак бўлсин.

Азамат ҲАЙДАРОВ,
Навоий вилояти ҳокими ўринбосари

ТАРАҚҚИЁТ КАЛИТИНИНГ МАНБАИ — ЁШЛИК!

«Лўнда қилиб айтганда, бугунги кунда олдимизга қўйган буюк мақсадларимизга, эзгу ниятларимизга эришишимиз, жамиятимизнинг янгиланиши, ҳаётимизнинг тараққиёти ва истиқболи, амалга оширилаётган ислоҳотларимиз, режаларимизнинг самараси, тақдири — буларнинг барчаси, аввалambor, замон талабларига жавоб берадиган юқори малакали, онгли мутахассис кадрлар тайёрлаш муаммоси билан чамбарчас боғлиқлигини барчамиз англаб етмоқдамиз».

Президент Ислом Каримовнинг Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси IX сессиясида сўзлаган нутқидан

Фаннинг солиштирма оғирлиги арбобларнинг билим доираси, уларнинг илмий салоҳияти қай даражадалиги билан ўлчанади.

Тараққиётга эришган барча илғор мамлакатлар ўз интеллектуал салоҳияти заминини айнан илмий кадрлар тайёрлашдан бошлаб, юксак иқтисодий ва маданий юксалиш йўлига кириб борганлар.

Улуғ бобомиз Амир Темур ўз даврида буюк давлат қуриш, иқтисодий-маданий юксалиш борасида маънавий омилларга жиддий эътибор берган, истеъдодли ёш илм аҳлини етиштириш борасида хайру саховатли ишларни амалга оширган ва Самарқандни илм-маърифат, олимлар масканига айлантирган. Мирзо Улуғбек ҳам талабалар етиштириш йўлида кўплаб фармонлар қабул қилган, қатор ислоҳотлар ўтказган. Мадрасаларда риёзиёт, илми нужум, ер сатхини ўлчаш, жуғрофия каби билимлардан таҳсил кўришни, айни чоғда, меъморчилик, ҳунармандчилик касбларини пухта ўзлаштиришни ёшларга шарт қилиб қўйган.

Президентимиз бошчилигида Республикамиз ҳукумати ҳам буюк боболаримиз тажрибаларига суянган ҳолда, илм аҳлининг янги авлодини етиштириш масалаларига алоҳида эътибор бериб келмоқда. «Ўзбекистон ўқувчи ёшларини рағбатлантириш чора-тадбирлари», «Иқтидорли ёшларнинг чет элда таълим олишларини қўллаб-қувватлаш «Умид» жамғармасини тузиш», «Кадрлар тайёрлаш бўйича миллий дастур тузиш», «Ўзбекистон Республикаси ёшлари «Камолот» жамғармасининг мукофотини таъсис этиш ҳақида» ва бошқа бир қатор фармону қарорларида Ўзбекистоннинг келажак тараққиёт тақдирини етук олимлар, замонавий билим ютуқларини пухта эгаллаган юксак даражали ёш кадрлар ҳал қилиши асослаб берилган.

Дарҳақиқат, ўз кашфиётлари билан жаҳонни ҳайратга соладиган ва ватанига сидқидилдан хизмат қиладиган истеъдодли ёш илмий ходимлар сулоласини етиштириш ҳозирги кунда сув ва ҳаводек зарурдир. Ҳукуматимизнинг ўз вақтида қабул қилган бу бебаҳо қарорлари иқтидорли ёшларни чет эл илмий марказлари ва олий ўқув юртларига ўқиш, малака ошириш ва тажриба орттиришга йўллаш ҳамда шу йўл орқали жаҳон андозаларига жавоб берадиган юксак малакали мутахассислар етиштиришга, шунингдек, бевосита ўз юртимизда юксак малакали кадрлар тайёрлаш ва таълим тизимини қайтадан ислоҳ қилишга қаратилган.

Республикамиз истиқлолга эришганидан бери йил сайин иқтидорли ёшларга янада кенгроқ йўллар очиб берилмоқда.

Ёшларнинг илм-фанга бўлган қизиқишларини ривожлантириш ва улар иқтидорининг янги қирраларини очиш мақсадида мустақиллик йилларида турли кўрик-танловлар, анжуманлар ўтказиб келиняпти. Масалан, 1996 йилда докторантлар, докторант-тадқиқотчилар, аспирантлар орасида ўтказилган «Ўзбекистон мустақиллиги — унинг фани ва технологияларини ривожлантириш кафолоти» мавзуида республика илмий коллоквиумида ватанимизнинг турли минтақаларидан 200 дан ортиқ тадқиқотчилар қатнашиш истагини билдиришди. Унда физика-математика ва техника, кимё-биология ва тиббиёт, геология-минералогия, география ва ижтимоий (гуманитар) фанлар секцияларида бир қанча иқтидорли ёшлар иштирок этишди, улардан 25 нафари ғолибликни қўлга киритди.

Бир гуруҳ илмий муассасаларнинг иқтидорли ёшлари эса чет элда таълим олишни қўллаб-қувватлаш «Умид» жамғармасининг 1997 йилги танловида иштирок этишди. Улардан «Физика-қуёш» илмий ишлаб чиқариш бирлашмаси аспиранти Нурлан Нурмонов мазкур жамғарма грантини қўлга киритди ва магистратурада таҳсил олиш учун АҚШнинг Нью-Йорк штатидаги Стони-Брук Давлат университетига бориш бахтига муяссар бўлди.

Ўзбекистон Республикаси Фан ва техника давлат қўмитаси томонидан 1996 йилда ўтказилган тест синовларида эса Фанлар академияси илмий муассасалари ёш илмий ходимлари, докторант ва аспирантлари хорижий давлатлар илмий марказларига стажировкага бориш учун имтиҳон топширдилар. Улардан Эндокринология институти докторанти Замира Ҳалимова Буюк Британиянинг Барталамей Тиббиёт ва стоматология клиникасига олти йил муддатга, Физиология ва биофизика институти катта илмий ходими Камолиддин Аҳмедов Буюк Британиянинг Страдклайд университетига 12 ой муддатга илмий стажировкага бориши масаласи ҳал бўлди.

ЮНЕСКО котибиятининг қарори билан Тарих институти докторанти Элёр Каримов Буюк Ипак йўли халқаро танлови (Хироява)да ғолиб чиққанлиги тасдиқланди. У 2 йил мобайнида АҚШ ва Японияда илмий-тадқиқот ишларини олиб боради.

Ёшларнинг илм-фанга бўлган интилишларини тақдирлаш ва зукко олимлар заҳирасини яратиш мақсадида Ўзбекистон Республикаси Фанлар академияси қошида илк бор «Фундаментлар тадқиқотларни қўллаб-қувватлаш жамғармаси» ташкил этилди. Мазкур жамғарма республикада табиатшунослик, техника, тиббиёт, ижтимоий ва гуманитар фанлар соҳасида ўтказиладиган фундаментал, жумладан, қидириш ва ташаббускорлик асосидаги тадқиқотларга ҳар томонлама ёрдам беришни таъминлаш мақсадида Ўзбекистон Республикаси Президенти И.Каримовнинг ташаббуси билан таъсис этилди. 1996 йилда ўтказилган танловларда 253 лойиҳа ва дастур бўйича илмий ходимлар иштирок этди ва 904 муаллиф ғолиб деб топилди. Қувончлиси шундаки, танловда ғолиб чиққан илмий ходимларнинг 60 фоизи ёш олимларни ташкил этди.

Мавжуд ёш илмий потенциал ижодидан тўлароқ фойдаланиш, фаол ишлаётган ёш олимлар, мутахассислар ҳамда аспирантларни бозор иқтисодиёти шароитида моддий ва маънавий жиҳатдан рағбатлантириш ва талабаларни илмий-тадқиқот ишларига кенг жалб қилиш мақсадида ЎзРФА Президиумининг «Ёш олимлар, тадқиқотчилар, аспирантлар ва талабаларнинг илмий тадқиқот ишларини ўтказиш ижодий фаоллигини рағбатлантириш ҳақида»ги қарори билан 10 та мукофот таъсис этилди. Шулардан еттитаси ёш олимлар, мутахассислар ва аспирантлар учун, уч мукофот эса олий ўқув юртлари талабалари учун ажратилди. Мукофотларнинг умумий миқдори 102 энг кам ойлик иш ҳақи ҳажмида, жумладан, 7 та мукофот — 12 энг кам ойлик иш ҳақи миқдорида ва уч мукофот эса олти энг кам ойлик иш ҳақи миқдорида белгиланди.

1997 йилнинг бошида ўтказилган ушбу танловда 25 ёш олим, тадқиқотчи, аспирант ва олий ўқув юртлари талабалари иштирок этди. Республикамиз фани ва техникаси ривожига салмоқли ҳисса қўшишга қаратилган 10 номзоднинг илмий иши тақдирланди. Ғолибларга совриндорлик дипломи, кўкрак нишони ва пул мукофотлари Академиянинг 1997 йил 22 апрелида бўлиб ўтган умумий мажлисида ЎзРФА Президенти, академик Т. Ж. Жўраев томонидан тантанали равишда топширилди. Тақдирланганлар орасида — Ядро физикаси институти лабораторияси мудири, физика-математика фанлари номзоди Бобомурот Аҳмедов, Мирзо Улуғбек номидаги Астрономия институтининг илмий ходими, физика-математика фанлари номзоди Шукуржон Холиқов, М.Т.Ўрозбоев номидаги Механика ва иншоотлар сейсмик мустаҳкамлиги институтининг катта илмий ходими, техника фанлари номзоди Абдулазиз Шермуҳамедов, Иқтисод институтининг кичик илмий ходими Ўктам Никбоев, Генетика ва ўсимликлар экспериментал биологияси институтининг илмий ходими Озодахон Имомхўжаева, Шарқшунослик институти катта илмий ходими, тарих фанлари номзоди Азамат Зиёев, Қўлёзмалар институти катта илмий ходими Нурбой Жабборов Биоэкология институтининг (Қорақалпоғистон) аспиранти Холида Матжонова ва бошқалар бор.

Хуллас, истиқлолнинг синчков тадқиқоти натижасида кадрлар заҳирасига янги-янги номлар қўшилди. Эндиги вазифа мана шу ва эртаги кунда ўзини намоён қиладиган истеъдод эгаларига амалий ёрдам бериш, уларга оталарча меҳр ва шафқат кўрсатишни давом эттиришдир.

Бугунги Президент стипендияси совриндорлари ва турли кўрик-танловлар ғолиблари мустақиллигимизнинг ҳар бир зарбдор жабҳасида муҳим янгиликлар яратадиган олимлар бўлиб етишадилар ва ўзбек илм-фани хазинасини бойитган Қори-Ниёзий, Тошмуҳаммад Саримсоқов, Теша Зоҳидов, Ҳабиб Абдуллаев, Убай Орифов, Обид Содиқов ва бошқа фан дарғалари йўлидан бериб, Ватанимиз шарафини, янада юксакларга кўтарадилар, деб ўйлаймиз.

Кадрлар масаласи турли даврларда ҳам долзарб бўлган. Аммо юртимиз мустақил бўлганидан сўнг бу масаланинг аҳамияти кундан-кунга ортиб бориши табиий ҳолдир. Буни теран англаган Республикамиз раҳбарияти таълим ва кадрлар тайёрлаш масаласига алоҳида эътибор қаратаётгани бежиз эмас. Хусусан, Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг тўққизинчи сессиясида кадрлар тайёрлаш бўйича Миллий дастур тасдиқлангани ва Таълим тўғрисидаги қонун қабул қилингани айни муддао бўлди. Энди бу мўътабар ҳужжатлар Ватанимизнинг олтин хазинаси бўлмиш кадрлар тайёрлаш ишида ҳаммамизга таянч дастур бўлиб хизмат қилади.

Сирожиддин КАРИМОВ,

Мухтор Авезов таваллудининг 100 йиллиги муносабати билан

БОҒЛАР АРО ЙЎЛ СОЛГАН АДИБ

Қозоқ адабиёти ва маданиятининг ифтихори бўлган Мухтор Умархон ўғли Авезов ўзининг ранг-баранг ижодий фаолияти билан жаҳон адабиётининг, шу жумладан Марказий Осиё халқлари адабиётининг равнақи ва камолотига катта ҳисса қўшган аллома ижодкорлардандир. Шунинг учун унинг номини чет эллик китобхонлар, ижодкорлар ҳам ғоят эъзозлаб, ҳурмат билан тилга олганлар. Масалан, «Абай йўли» эпопеясининг ва француз тилига таржима этилишида яқиндан ёрдам кўрсатиб, таҳрир ишларига бош-қош бўлган Луи Арагон адибни «Замонамизнинг энг буюк ижодкорларидан бири», — деса, Андре Стил «Мухтор Авезов романида энг аввал халқона поэзия ҳиди сезилади», — дейди. Француз танқидчиси Бержерон эса ҳайратини шундай ифодалайди: «Авезовнинг овозидек овоз билан, буюк истеъдод билан, ажойиб муҳаббат билан куйланган халқнинг, ажабо, не армони бор экан?» Бундай эътирофлар аллома ижодкорга бўлган чет эллик дўстларимизнинг ҳурмат, иззат ва меҳрларининг ёрқин далилидир.

Мухтор Авезовнинг кўп қиррали ижодий фаолияти аввало қирғиз, туркман, тожик, қорақалпоқ халқлари адабиётлари, айниқса, ўзбек адабиёти билан чамбарчас алоқада эканини таъкидлаш жоиз.

Дарҳақиқат, Мухтор Авезов умрининг сўнгги дамларигача Тошкентда тез-тез бўлиб, ўзбек адабиётини қунт билан кузатиб, алоҳида меҳр билан ўрганди. Ойбек, Ғафур Ғулом, Уйғун, Комил Яшин, Иззат Султон, Миртемир, Асқад Мухтор ва бошқалар билан дўстона алоқа боғлади. У айниқса Ойбек билан яқин дўст, самимий сирдош бўлиб, бу дўстликни умрининг сўнгги дамларигача авайлаб-асради. Шунинг учун ҳам Ўзбекистон Фанлар академиясининг академиги Воҳид Зоҳидов (марҳум) «Мухтор Авезовнинг жаҳон адабиётидаги ўрни ва таъсири жуда каттадир, жуда маҳсулдордир. У бир томондан, ўз асарлари билан ўзбек адабиётининг равнақига бевосита муҳим ҳисса қўшди, иккинчи томондан, ўзининг ниҳоят даражада самимий муносабати, доно ўгитлари, дўстона маслаҳатлари, танқид ва мақтовлари билан ҳам бизнинг адабий ҳаётимизда таҳсинга сазовор ижобий рол ўйнади», — деган эди..

Мухтор Авезов Ўрта Осиё давлат университети (ҳозирги ТошДУ) да ўқиб юрган пайтларида, аспирантлик даврларидаёқ Фирдавсий, Низомий, Бобур, Муқимий, Фурқат каби улуғ устозлар асарларидан баҳра олади. Абай таълим олган, таъсирланган илм манбаъларига мурожаат этиб, ўргана бошлайди. Ўзбек адабиётининг кейинги бўғинига мансуб бўлган С. Айний, А. Қодирийлар билан яқиндан алоқа боғлайди ва уларнинг асарларидан баҳраманд бўлади.

Шу нарсани алоҳида таъкидлаш зарурки, Мухтор Авезов қардош халқ ёзувчиларининг асарларини мароқ билан ўқиб, уларга юксак баҳо берган, доимо улар ижодини бир-бирига таққослаб, ўзаро қиёслаб фикр юритиб, ҳар бир ёзувчининг ўзига хос маҳорат сирларини, ижоддаги услубий хусусиятларини алоҳида тилга олар эди. Бу ўринда хассос ижодкор қаламига мансуб бўлган «Баъзи миллий ёзувчиларнинг романлари ҳақида», «Бадиий таржиманинг баъзи масалаларига доир», «Космос даврида адабиётни қандай тушунамиз», «Ҳозирги замон ва унинг қаҳрамонлари», шунингдек, адабиётлар дўстлиги ва ўзаро алоқалари тўғрисидаги «Бизнинг дўстимиз, қардошимиз», «Алишер Навоий», «Пушкинни қозоқчага таржима этиш тажрибамдан», «Абадий яшайдиган шоир — Шота Руставели», «Қозоқ саҳнасидаги таржима пиесалар», «Қирғиз қаҳрамонлик эпоси «Манас» ҳақида», «Қардош халқлар адабиётининг ривожланиши», «Ўрта Осиё халқлари адабиёти», «Кавказ халқларининг адабиёти» каби тадқиқотларини эслаш мақсадга мувофиқдир.

У қардош халқлар адабиётлари ҳақида, унинг ижодкорлари тўғрисида қалам тебратар экан, ўша адабиётнинг ўзига хос миллий хусусиятларидан келиб чиқиб, ёзувчи истеъдодига баҳо беради.

У ўзининг «Баъзи миллий ёзувчиларнинг романлари ҳақида» номли тадқиқотида Ойбекнинг «Олтин водийдан шаббодалар», қирғиз ёзувчиси Т. Сиддиқбековнинг «Замонавий кишилари», қозоқ адиби Ғ. Мустафиннинг «Миллионер», татар ёзувчиси Башировнинг «Олтин юлдузли йигит» каби асарларини ўзаро қиёслаб фикр юритса, «Халқлар адабиётининг ривожланиши» мақоласида эса С. Муқоновнинг «Бўтакўз», Ойбекнинг «Қутлуғ қон», М. Шолоховнинг «Очилган қўриқ», А. Қаҳҳорнинг «Қўшчинор чироқлари», Ғ. Мустафиннинг «Чиғаноқ», П. Турсуннинг «Ўқитувчи» каби романларини бир-бири билан солиштириб, ҳар бир ёзувчининг ўзига хос истеъдод қирраларини, бир-бирidан фарқини, маҳоратини кенг талқин этади. Баъзи бир мавжуд бўлган камчиликларига ҳам тўхталиб унинг умумбадиий адабиётида тутган ўрнини аниқлайди.

Мана буларнинг ҳаммаси аллома ижодкорнинг Марказий Осиё халқлари адабиётининг, шу жумладан ўзбек адабиётининг ўтмиш ва бугунини мукаммал билганлигини кўрсатса, иккинчидан, ўзбек, қирғиз, туркман ва тожик каби қардош халқларнинг етук қалам соҳиблари билан яқиндан алоқа боғлаган, самимий сирдош, у адабиётларнинг катта билимдони эканлигидан далолат беради. Бу эса, Мухтор Авезовнинг қардош ўзбек, қирғиз, туркман халқларини чин қалбдан севиб, уларни доимо қадрлаб ҳурмат қилганлигини англатиш билан бирга Марказий Осиё адабиётининг энг яқин дўсти, аллома қалам соҳибларининг самимий сирдоши бўлганлигини ҳам намоён этди.

Қалдибек СЕЙДАНОВ

САОДАТ СОЛНОМАСИ

Шоир ва таржимон Олимжон Бўриевнинг Ўзбекистьон республикаси Мустақиллигининг олти йиллигига бағишлаб ёзган «Ғурурли миллат тимсоли» достони ҳужжатли бадиий-публицистик асардир. Муаллиф шаклан маснавий-анъанавий жанрни танлаб, мажозий ташбеҳлар орқали янги типдаги қасида-достон битган.

Китобхон достонни ўқиш давомида жазоб тимсолларга дуч келади, уларга нисбатан қалбида ҳароратли муносабат туяди. Шоир қаҳрамонларга яхши-ёмон деб баҳо бермайди, уларга нисбатан ижобий ва салбий муносабатини ошкора айтиб, китобхонни ўзига ён босишига даъват этмайди.

О.Бўриев сўз мусаввири янглиғ бадиий картиналарни борлигича кўрсатади, оддий бир ўхшатишда, масалан: «Занглаган занжирни бўйнига осиб, Деганмиш биз шунга бўлдик муносиб» каби байтларда йўлдан адашган гумроҳ кимсалар фожиасини очиб беради. Муаллиф достонда ўртага ташлаётган ҳар бир муаммо бутун миллатга тегишлидир. Ўтиш даври мураккаблигини, Йўлбошчимизнинг доноларча йўл тутганлигини эътироф этаркан, шоир юрагидан хушёрликка даъват этувчи мисралар отилиб чиқади.

Муаллиф достонда истиқлолимизнинг мухтасар тарихини изчил баён этиб, асардаги персонажлар ўз ўрнида келтирилганини таъкидлайди. Президентимиз БМТ минбаридан Марказий Осиё, жумладан, Тожикистон масаласини қайғуриб гапиргани барчамизга маълум. Муаллиф «собиқ подшоларимиздан бири» шу минбарга бошмоғини уриб, пўписа қилганини эслатаркан, яқин ўтмишда кунимиз кимларга қолган эди деб, бугунги кунга шукрона этишга чақиради.

Олимжон Бўриевнинг «Ғурурли миллат тимсоли» достони Ватанимиз мустақиллиги 6 йиллик тарихининг мухтасар, ўзига хос бадиий назмий ифодасидир. Сиёсий-публицистик лиризм билан суғорилган шоир сатрлари яқин ўтмишдаги зиддиятли ҳаётнинг оғир муаммоларини китобхон кўз ўнгида яна бир карра жонлантириб, Ўзбекистонни ёруғ йўлнинг бошига олиб чиққан Йўлбошчимизнинг қатъиятли ва ватанапарвар фаолиятини таранnum этади. Шубҳасиз, бу шеърий рисола Истиқлол тарихининг шеъриятимиздаги жозиб талқини сифатида китобхонларда қизғин муносабат уйғотади.

«Ғурурли миллат тимсоли» китоби «Меҳнат» нашриётида уч минг нусхада чоп этилган. Тақризчилар: «Йўлдош Сулаймон, Маҳкам Маҳмуд Андижоний, Анвар Ҳожи ва Маъруф Жалил, Муҳаррир Муҳиддин Омон. Китоб Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмасининг тавсияси билан чоп этилган.

ИСТИҚЛОЛ-ЛА ОБОД АДИБЛАР БОҒИ

Ўзбекистон ёзувчиларининг Дўрмондаги ижод боғида Ватанимиз истиқлолининг олти йиллигига бағишланган ижодий анжуман бўлди. Уни Ёзувчилар уюшмаси раиси Абдулла Орипов табрик сўзи билан очди. У истиқлол моҳияти, унинг ижодкорлар фаолиятига кўрсатган таъсири ва берган имкониятлари ҳақида гапирди.

Анжуманда «Буюк хизматлари учун» ордени соҳиби Саид Аҳмад, истиқлолимизнинг олти йиллиги шарофати билан Ўзбекистон халқ шоири унвонига мушарраф бўлган таниқли шоир Жуманиёз Жабборов, отахон адиб Иззат Султон, Ўзбекистон халқ шоири Ойдин Ҳожиева ва бошқалар Ватан мустақиллигига бағишланган дил сўзларини изҳор этдилар. Ёш шоир Рустам Мусулмон истиқлол ва санъат аҳлига бағишланган янги шеърини ўқиб берди.

Истиқлол байрамига бағишланган ижодкорлар анжуманининг дастурини Ёзувчилар уюшмаси раисининг Ёшлар билан ишлаш бўйича ўринбосари Муҳаммад Юсуф бошқариб борди.

Даврада истиқлолимизнинг 6 йиллиги муносабати билан Ватанимизнинг юксак унвон ва мукофотларига сазовор бўлган адабиёт ва санъат аҳли муборакбод этилди. Анжуман барча аҳли ижод кўнглида ўчмас таассуротлар қолдирди.

ИСТИҚЛОЛ МАНЗАРАЛАРИ

Ўзбекистон Республикаси мустақиллигининг 6 йиллигига бағишлаб Республика Бадиий академиясининг кўргазмалар залида «Истиқлол одимлари ва одамлари» мавзуида «Ўзбекистон-97» бадиий кўргазмаси ташкил этилди.

Бу кўргазмада Самарқанд, Бухоро, Хива ва республикамизнинг барча ҳудудий манзаралари акс эттирилган асарлар қўйилган.

Республикамизнинг бош майдони — Мустақиллик майдони акс эттирилган полотно барча ихлосмандларда катта таассурот қолдирмоқда.

Кўргазмага республикамизнинг барча устаю ижодкорлари, рассомларининг бадиий асарлари қўйилган.

Риштонлик машҳур кулол уста, академик Ш. Юсуповнинг кулолчилик ишлари, тошкентлик Х. Солиевнинг янги хуснихатга бағишланган асарлари, хоразмлик уста Э. Сапоевнинг сопол идишлардаги безаклари ўзига хослиги билан ажралиб турибди. Самарқандлик уста, академик Х. Ҳақбердиевнинг кулолчилик ишлари, ҳайкалтарошлар А. Ҳотамов, Т. Тожихўжаевнинг ҳайкалтарошликдаги янги асарлари ҳақиқий санъат намуналаридир.

З. Шариповнинг «Оқ либосли хурлиқо», Ж. Умарбековнинг «Мен — инсонман», «Бибихоним», «Амир Темурнинг катта рафиқаси», «Тилла аскар», А. Маматованинг «Беҳзоднинг ёшлиги», Ж. Усмоновнинг «Унутилгай куй», Б. Обидовнинг «От ўйи», А. Исаевнинг «Умид», «Бахши», Р. Солижоновнинг «Дарвешлар рақси» каби асарлари кўргазманинг марказидан жой олган.

Ҳикматуллоҳ ҚОДИРОВ

МУҲЙИНИНГ «СУДДАН ҲАМ ОЛДИНРОҚ ЧИҚАРГАН ҲУКМИ»

XIX аср иккинчи ярми ва XX аср бошлари ўзбек адабиётининг ўзига хос хусусиятларидан бири — унда замонада юз берган ижтимоий-сиёсий воқеалар билан бевосита алоқадор долзарб мавзуларда туркум шеърий асарлар яратилишида юзага чиқади. Аслида, бир мавзуда ва йўналишда, бир талқин ва руҳда шеърий туркум яратиш тажрибаси ўтмиш даврлар адабиётида ҳам (масалан, Махмурнинг ҳажвий меросида) мавжуд эди. Аммо бу анъанага айланмаган, одат тусини олмаган. Сўз юритилаётган даврга келиб эса, турли ижодкорлар томонидан бир неча туркум асарлар яратилганига гувоҳ бўламиз.

Биринчи туркум Қўқон хони Худоёрхоннинг 1876 йили рус маъмурлари томонидан тахтдан четлатилиши ва хонликнинг тугатилиши воқеалари билан боғлиқ. Барчаси, беистисно, четлатилган хон тилидан ва асосан, мухаммас шаклида ёзилган бу туркумда яқин ўтмишдаги дабдабали ҳаёт, ҳашамат ва шон-шуҳратни қўмсаш, тахт ва бойликдан жудо қилган «паст толеъ» ва «аччиқ тақдир»дан нола, ғафлатда ўтган умрдан афсус-надомат, бевафо сарой аҳлидан шикоят оҳанглари устунлик қилади, тушкунликка тушган хоннинг руҳий кечинмалари йиғлоқи оҳангларда таъсирчан ифодаланади. Бу туркумдан уч намунали «Туркистон вилоятининг газети» муҳаррири, Тошкент эрлар гимназиясининг директори Н. П. Остроумов Санкт-Петербург нашрларида бостирган.

1898 йилги Андижон қўзғолони ва унинг раҳбари ҳақида, 1902 йилдаги ҳалокатли зилзила мавзуида турли шеърий шаклларда туркум асарлар яратилган. Бутун Туркистонда катта шуҳрат қозонган хонанда Макайлик таърифида, Тошкентда очилган гимназия мавзуида ҳам ёзилган шеърий туркумларни эслаш жоиз.

Аммо XIX асрнинг сўнгги ўн йиллиги шеъриятимизда энг катта туркумни уста товламачи, маккор фирибгар Бектур (Виктор) воқеаси билан боғлиқ ҳажвий асарлар ташкил этади, десак хато бўлмайди.

Бутун Туркистоннинг ижтимоий-сиёсий ҳаётида, хусусан, савдо-тижоратда зўр шов-шувларга сабаб бўлган, жумладан, адабиётимизда ғазал, мухаммас ва маснавий каби шеърий турларда ҳажвий асарлардан иборат катта туркумнинг яратилишига туртки бўлган воқеа ҳақида юқорида зикр этилган Н. П. Остроумов аниқ тарихий маълумотлар қолдирган.

Санкт-Петербург илмий нашрларидан бирида Муҳаммад Аминхўжа Муқимийнинг «Ҳажви Бектурбой» мухаммасининг аслий матнини (икки нусхада) ва ҳажвиянинг ўзи томонидан рус тилига амалга оширилган сўзма-сўз таржимасини эълон қилар экан, ҳажвий мухаммасга асос бўлган ҳаётий воқеа тафсилотини баён этувчи шарҳни ҳам илова қилади. «Тошкент. 1893 йил, 2 январ» санаси қўйилган бу шарҳда Бектурбой деб маҳаллий халқ, хусусан, савдо аҳли ўртасида ном қозонган Виктор Дмитриевич Ахматовнинг қилмишлари ҳақида сўз боради. Бу нопок кимса ака-ука Каменскийларнинг Қўқонда очилган савдо конторасида бош бошқарувчи вазифасида ишлаган. У турли ҳийла-найранг, алдов ва ёлғон ваъдалар билан, Европа ва Россиядан камёб моллар келтириб бераман, деб Фарғона, Бухоро, Шаҳрисабз ва бошқа ерли савдо аҳлидан неча юз минг пул тўплаб қочиб кетади. Фирибгар Виктор-Бектур кейинчалик қўлга олиниб, суд жавобгарлигига тортилади. Н. П. Остроумов Муқимий ҳажвиясини рус ўқувчиларига тавсия этар экан, ўзбек халқ шоири асарини юқори баҳолаб ўз шарҳини мана бу жумла билан якунлайди:

«Маҳаллий шоир қўқонлик Мадамин Хўжа (уни Муқимий деб ҳам аташади) Викторбой устидан суддан ҳам олдинроқ ҳукм чиқариб, қуйидаги мисраларни ёзган эди».

Муқимийнинг «Ҳажви Бектурбой» мухаммасининг матни шоирнинг бошқа бир қанча асарлари билан биргаликда илк бор «Шарқ юлдузи» журналида (1956 йил, 8-сон) биз томонимиздан эълон қилинган. Ҳажвиянинг таҳлили ҳамда Н. П. Остроумов шарҳи матнининг тўла таржимасини «Ўзбек демократик адабиётида сатира» (1961) китобимизга киритганмиз. Бу мавзу «Гулистон» журналида (1973 йил, 4-сон) ва «Эрк ва эзгулик куйчилари» (1979) китобимизда эълон қилинган «Суддан ҳам олдинроқ чиқарилган ҳукм» номли мақоламизда ҳам ёритилган.

Айтиш керакки, Россия, ўрнатган мустамлака тузуми ҳосиласи бўлмиш фирибгар Бектурбой ва у каби товламачилар устидан бундай ҳажвий «ҳукм»ни Муқимий ортидан яна Завқий, Нодим, Зорий, Рожий, Ғурбат, Писандий каби бир неча ўзбек шоири ҳам чиқариб, унинг ифлос қилмишларини кескин қораловчи ва айни замонда, хомтамаъ савдогарларнинг лақмаликлари устидан кулувчи ҳажвий асарлар яратганлар.

Ижодий фаолияти ва асарлари мустақиллик шарофати билангина ўрганишга ва оммалаштиришга киришилган Муҳйи (1835-1911) ҳам бу мавзунинг ҳажвий таҳлилида фаол қатнашди. Давр адабий ҳаётида кўринарли ўрин тутган бу иқтидорли ижодкор қолдирган ранг-баранг адабий мерос таркибида мухаммас шаклида ёзилган «Дар мазаммати Бектур» деб номланган каттагина ҳажвия мавжуд.

Қуйида мухтарам газетхонлар табъига Муҳйининг ана шу ҳажвий «ҳукм»ни ҳавола қиламиз.

Абдурашид АБДУҒАФУРОВ,
филология фанлари доктори, профессор,
Навоий номидаги Адабиёт институти «Ўзбек адабиёти тарихи» бўлимининг мудири

МУҲЙИ

ДАР МАЗАММАТИ БЕКТУР

Русиялар ичинда бир нобакор Бектур,
Бир ғули давсийрат, қадди минор Бектур,
Шакли мисоли шабаҳ[1], оғзи чу ғор Бектур,
Фарғона ичра токим тутти қарор Бектур,
Топди ривож беҳад ҳам эътибор Бектур.

Русиялар ичинда беэътибор эрди,
Ойлик олиб Каминга[2] хизматгузор эрди,
Суду рибоға мардум табъи чу бор эрди,
Эл ақчасин олурға ҳар ҳийлае бор эрди,
Жамъ айламоқ тариқин этти шиор Бектур.

Кўрдики, ўзбек аҳли бир фирқа халқи сода,
Ақлу хирад отидин барча эрур пиёда,
Бул фирқанинг фарийсин[3] дилда қилиб ирода,
Урди чунон буларнинг кетиға эмди ҳода
Ким, зарбидин аларни йиғлатти зор Бектур.

Ҳурматлу бойларни беқадру хор қилди,
Эл кўзиға аларни беэътибор қилди,
Ёруғ жаҳон кўзиға аларни тор қилди,
Синди ва лек аларни бир пулға зор қилди,
Таг урди ақчаларни ҳафсад ҳазор Бектур.

Ўшал сифла бойларким, меҳнат қилиб маҳу сол,
Ҳирс ила жамъ айлаб ичмай-емай зару мол,
Бермай закот, айлаб шаръи шарифни помол,
Танзил[4] умиди бирла Бектурга дедилар: — «Ол!
Биздин бу молу зарни қилмай шумор Бектур!»

Синдик[5] шерикларидин баъзи ғариб бўлди,
Завқу нашотлардин ул бенасиб бўлди,
Бошиға кулфату ғам чун беҳасиб бўлди,
Уй ичра рўзғорин эмди бериб бўлди,
Меҳмонхонаси илан эмди йиғор Бектур.

Танзил умиди бирла кўнгуллари уруб жўш,
Ҳар ҳарфи Ҳақ сўзига булар солмайин гўш,
Ғафлат шароби қилди чандон аларни беҳуш,
Бектур муҳаббатидин бўлди худо фаромуш,
Айтиб бажойи тасбиҳ лайлу наҳор «Бектур!»

«Дор ул-амон», дедилар, контур деган мақомин,
«Сандуқи оҳанин», деб от қўйди они номин,
Муршиддек айлаб ихлос англаб амину омин,
Бечора донхўраклар кўрмай ниҳоний домин,
Сайд этти мисли ҳайвон одамшикор Бектур.

Ул ўратепаликларким, йўқ аларнинг мағзи,
Ҳам онлара муносиб бир неча Шаҳрсабзи,
«Ўрус», демай дедилар, ҳар жойда «Бектур — абзий!»
Эмди тополмай онлар бир йўл баройи сабзи,
Бечоралар чекиб оҳ, қонлар ютор, Бектур.

Бермай закоти шаръий, Ҳаж қилмаган гуруҳа,
Дунё деб охиротни ёд этмаган гуруҳа,
Арбоби фазл қадрин ҳеч билмаган гуруҳа,
Русийдин ўзга элга бош инмаган гуруҳа,
Жавр айла — берма бир пул имкони бор, Бектур!

Ул қарзхоҳ ичинда баъзи ҳарислар[6] бор,
Пул ҳирсидин киёлмас ҳаргиз кетига ийзор[7],
Қўлидин учса ақча ҳирсини кўрки, ночор,
«Пулсиз бу жонни найлай?!», — деб қаҳр бирла бардор,
Бўйниға солиб арқон ўзни осор, Бектур.

Нафрин қилайму эмди, эй Андижоний бойлар,
Зоҳирда бойсуврат, таҳқиқ аро гадойлар,
Бир тинмайин, кучукдек меҳнатда ҳафта-ойлар,
Жамъ ўлди молу пахта подоши[8] оҳ-воҳлар,
Қилди ва янглиғ эмди сизларни хор, Бектур.

Уч кун бурун барингиз пешвозига бавазъат,
То Марғинон шитобон от чопишиб басуръат,
Таъзим ила тавозуъ айлаб они басавлат.
Шаҳр ичра дохил ўлгач шоҳоналар зиёфат
Қилдинглар, Андижонға қилса гузор Бектур.

Айлаб анга муҳаббат ҳар хосу ом доим,
Хизматда ҳозир ўлуб ҳар субҳу шом доим,
Гўёки шоҳ бўлса — сизлар анга мулозим,
Ҳар ишқа қилса фармон сидқидил ила озим
Жон бирла чопдингизлар, гар деса: «Бор!», Бектур.

Гар келса шайхулислом дастурхон чиқармай,
Муллаю хўжаларнинг олдиға нон чиқармай,
Мискинлара худойи, бир дона дон чиқармай,
Ҳеч қилмайин худойи, тандин равон чиқармай —
Кўрким, нечук чиқорди эмди дамор[9] Бектур.

Хусрони[10] молу дунё сабт ўлмаса азалда,
Нечун сафар ҳазарда ҳам баҳру бар, жабалда?!
Қай мазҳаб ичра жоиз бордур бу не милалда,
Эй соҳибони хусрон ётиб-турар маҳалда,
«Оллоҳ!», демай, дединглар беихтиёр «Бектур!»

Бу турфа бойлардин бир ўзга камбағаллар,
Субҳ ила шом айлаб дунё учун жадаллар,
Зар хирси иллатидин тортиб, басе, касаллар,
Суду рибоға айлаб найранг ила ҳиялар[11],
Таслим этиб демайким: «Бир кун синор Бектур!»

Гарчанд сифла ҳайли боэътибор бўлғай,
Баъзи кўзига сурма, баъзиға хор бўлғай,
Бу нукта то қиёмат халқ ичра бор бўлғай,
Иқбол тавсаниға кимки сувор бўлғай,
Идбор[12] маркабиға охир минор, Бектур.

Шукр этки, Муҳйи, бўлдунг сен мўмину муаҳҳид,
Дунёйи дун учун ҳеч умр ичра қилмадинг жидд,
Дунёю охиратчун ҳар иккиси эрур зид,
Дунё матое бешак уқбо элига косил[13],
Дунё деган муқаррар маъноси нор[14], Бектур.

ИЗОҲЛАР:

1. Шабаҳ — шарпа, кўланка;
2. Қўқондаги савдо конторасининг эгаси ака-ука Каменскийлар назарда тутилади;
3. Фариса — ўлжа, ов;
4. Танзил — вексел қоғозлари бўйича фойда олиш;
5. Синдик — синдикат сўзининг бузилгани;
6. Харис — ҳирсга берилган, очкўз, таъмагир;
7. Ийзор, изор — иштон, лозим;
8. Подош — эваз, бадал;
9. Дамор — маҳв этиш, ҳалок қилиш, йўқотиш;
10. Хусрон — зарар, зиён;
11. Ҳиял — найранг, алдов, фириб;
12. Идбор — бахтсизлик, фалокат;
13. Косид — касод;
14. Нор — ўт, олов, дўзах.

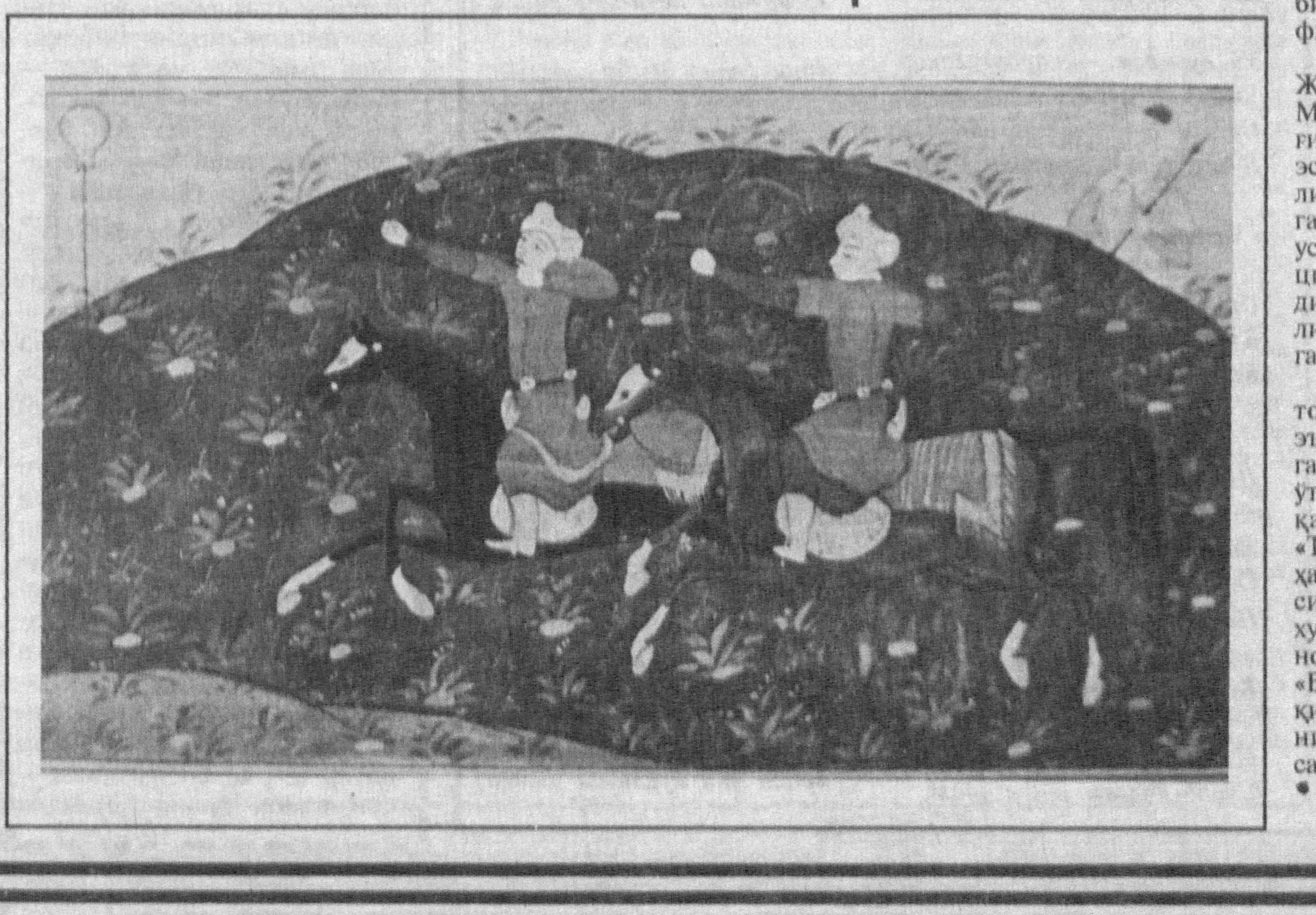

ЭЪТИРОФ

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ПРЕЗИДЕНТИ ИСЛОМ КАРИМОВ ФАРМОНИГА БИНОАН РЕСПУБЛИКАМИЗ МУСТАҚИЛЛИГИНИНГ 6 ЙИЛЛИГИ АРАФАСИДА КЎПЛАБ МЕҲНАТКАШЛАР, САНЪАТКОРЛАР, АДИБЛАР ВА МАЪРИФАТЧИЛАР ҚАТОРИДА ТАНИҚЛИ АДАБИЁТШУНОС ОЛИМЛАРИМИЗДАН ОЗОД ШАРАФИДДИНОВ «МЕҲНАТ ШУҲРАТИ», ТЎРА МИРЗАЕВ ВА ҲАМИДЖОН ҲОМИДОВ «ДЎСТЛИК» ОРДЕНИ БИЛАН ТАҚДИРЛАНДИЛАР

Устоз адабиётшуносларимизнинг ҳозиргача босиб ўтишган ҳаёт ва ижод йўлига разм солганда, бир ҳақиқатга иқрор бўлмай илож йўқ: улар каби бағри кенг, самимий ва фидойи олимларнинг тинимсиз меҳнатлари туфайли ўзбек адабиёти фани замонавий мазмун ва мавқега эга бўлди. Мафкуравий тазйиқлар, замонида улар мавжуд имкониятлардан унумли фойдаланиб, классик мерос, халқ оғзаки ижоди ва ҳозирги адабий жараённинг энг долзарб муаммоларини кўтариб чиқдилар. Бу каби фидойи адабиётшунослардан бири Озод Шарафиддиновдир.

50-йилларда — конфликтсизлик назарияси, бадиий ижодда синфийлик тамойили қатъий қилиб қўйилган бир шароитда тўғри гапни айтиш учун бу давр олимларидан катта журъат талаб этиларди. Мана шундай журъатни ўзида топган, собиқ шўролар даврида адабиёт ишига холис хизмат қила билган олим адабий жараёнда йилт этиб кўринган шуъладан меҳр ва ардоғини аямади, Ватан адабиёти ривожида янги-янги саҳифалар очишга иқтидори бўлган авлодлар тарбиясига хизмати сингди. Озод Шарафиддинов ҳозирги замон ўзбек адабиёти ҳақида ўнлаб қизиқарли публицистик тил билан ёзилган, ҳароратли адабий-танқидий китоблар нашр эттирди. Уларда жамланган мақолаларда бадиий ижод сирлари, истеъдод қадри, яратилган асарларнинг ижтимоий ҳаётдаги ўрни ҳақида фикр юритилган, ёзувчи ва шоирларимизнинг ютуқ ҳамда камчиликлари холисона, дадил, жонкуярлик билан таҳлил этилган. Шубҳасиз, устоз адабиётшуноснинг ижоди, фаолияти ёш ўзбек танқидчилари учун муносиб ибрат мактабидир.

Ўзбек халқ оғзаки ижоди дурдоналарини қунт билан ўрганиб, бу улуғ мероснинг бебаҳо ва бепоён бир уммон эканидан барчани хабардор этишга, халқ достонларининг генезиси, шаклланиш йўлларидан тортиб бахшиларнинг ижрочилик маҳоратларигача илмий таҳлил қилишга умрини бағишлаб келаётган олимимиз Тўра Мирзаев фольклоршунослик фанимизнинг пешқадам намоёндаларидан. Унинг юқори илмий савияда ёзилган муқаддима ва шарҳлари билан таъминланган ўзбек халқ достонларининг турли нашрлари республикамиз маданий ҳаётида сезиларли воқеа бўлди. Бугунги кунда ҳам бевосита Тўра Мирзаевнинг раҳбарлигида ўзбек халқ қўшиқлари, топишмоқлари, эртаклари, достонлари нашрга тайёрланиб, кўп минг нусхаларда чоп этилиб, бу бебаҳо меросимиз ихлосмандларининг маънавий мулкига айланмоқда.

Ҳамиджон Ҳомидовнинг ижодий фаолияти эса ўзининг кўпқирралиги билан ибратлидир. Олим адабиёт тарихи ва ҳозирги адабий жараён, адабий ҳамкорлик ва адабий танқидчилик соҳасида тинимсиз фаоллик кўрсатиб келаётир. Унинг ўзбек-тожик адабий алоқалари, Фирдавсий ва ўзбек адабиёти борасидаги илмий-тадқиқотлари, адабиётимиз ва маданиятимиз тарихига доир бир қанча жиддий масалаларга бағишланган кўплаб мақолалари, китоблари, шунингдек, қардош тожик адабиёти намуналаридан қилган таржималари эътибор ва эъзозга лойиқ ишлардир.

Мустақилликнинг 6 йиллиги арафасида бу фидойи олимларимизнинг камтарин хизматлари Ватаннинг олий мукофотларига муносиб деб топилгани, аввало, уларнинг кўп йиллик самарали меҳнатлари қадр топганидан далолатдир. Қолаверса, бу ўзбек адабиётшунослиги, адабий танқиди эришган жиддий ютуқларнинг эътирофи ҳам. Биз кўпминг сонли газетхонлар номидан атоқли олимларимизни Ватанимизнинг юксак мукофотларига сазовор бўлганликлари билан табриклаб, ижод ва ҳаётда уларга омад ёр бўлишини тилаймиз.

ТАНҚИД ВА АДАБИЁТШУНОСЛИК БЎЛИМИ

Илҳом ҒАНИЕВ, Нодира АФОҚОВА

ШЕЪР — ҲАҚИҚАТ ДАРАКЧИСИ

«Шеърият ва замон» рукнида эълон қилинаётган туркум мақолалар газетхонлар ва ижодкорларнинг эътиборини тортаётганлигини инобатга олиб ёш адабиётшунослар Илҳом Ғаниев ва Нодира Афоқованинг мақоласини эътиборингизга ҳавола этаяпмиз.

Бугунги кун шеъриятидаги уйғониш, адабиёт майдонига бир гуруҳ иқтидорли ёшларнинг кириб келгани, янги шеърий мажмуаларнинг чоп этилаётгани, шеърий туркумлар муттасил эълон қилиниб турилгани поэзия тадқиқотчилари олдига бир қанча масалалар бўйича холис фикрларини айтиш, адабий жараённинг долзарб муаммолари борасида кузатишларни баён этишдек муҳим вазифаларни қўймоқда. Айниқса, таҳлилий, танқидий муносабатни жонлантириш улардан изчил фаолликни талаб этаётир. Шуни инобатга олиб, танқидий руҳдаги мақолаларга ҳам кенгроқ ўрин беришни лозим кўрдик. Зеро, соғлом танқид адабиётнинг савиясини кўтаришга, истеъдод нури балқиб турган асарлардан енгил-елпи машқларни ажратиб олишга кўмаклашиши сир эмас.

Эътиборингизга ҳавола қилинаётган ушбу мақола ҳам ана шу жиҳати билан қизиқиш уйғотади, деган умиддамиз. Гарчи муаллифлар мақола мазмунини бадиий ижоднинг аниқ бир муаммосига йўналтирмаган, ижод жараёнида пайдо бўлаётган айрим шеърларнинг бадиий-эстетик жиҳатларига теран кириб бормаган бўлишса-да, мақоладаги қизиқарли танқидий публицистик талқин сизни лоқайд қолдирмайди, деб ўйлаймиз.

Ҳақиқий, чин маънодаги шеърни ҳар қанча такрор ўқисанг-да, янги руҳ, тоза туйғу, оҳорли фикрни кашф этаверасан. Чунки у сохта ташбеҳу зўрма-зўраки тимсоллардан, сунъий рамзу чирманишлардан холи бўлади. Чин шеърнинг ҳар мисра, ҳар сўзу товушида шоирнинг мураккаб руҳий кечинмалари, дарду изтироблари, бепоён ҚАЛБи тажассум топади. Сўзларнинг ботинида, руҳида шу сўзни айтгувчининг қалб қўри, маънавий қудрати кўзгудагидек акс этади. Шу маънода бугунги ўзбек шеъриятининг аҳволи нечук? Шоирлик даъвоси билан ижод майдонига кирганлар заминдош ва замондош Инсоннинг қалбини қай даражада инкишоф этмоқдалар? Мана шу саволга жавоб топмоқ мақсадида сўнгги йилларда эълон этилган шеърларни варақлар эканмиз, ўзбек шеърияти майдони кенгайганлигининг гувоҳи бўлдик. Турли рўзномаю ойнома саҳифаларида, алоҳида мажмуа ҳолида чоп этилган шеърлар бир жойга тўпланса, каттакон «хирмон» пайдо бўлади. Бу хирмонни совуриб, дон ва сомонга ажратиш даврлар шамолининг юмуши эса-да, айрим мулоҳазаларни баён этишни лозим топдик.

60-йилларда бошланган тозариш, янгиланишга уриниш бугунги ўзбек шеъриятида бор бўй-басти билан намоён бўлмоқда. Бу тозариш энг аввало, ура-урачилигу офаринбозликдан чарчаган шеъриятнинг инсон қалби томон юз буришида кўринаётир. Турғунлик йилларининг ҳайқириб ётган шеърият денгизи туб-тубларидан бошланган сокин бир исёнкор янгоришнинг ибтидоси Эркин Воҳидов, Абдулла Орипов ва Рауф Парфи ижодига бориб тақалишини танқидчилик аллақачон эътироф этган. Бу шоирлар ижоди бугунги кунда ҳам ижтимоий позициянинг аниқлиги, дунёни фалсафий идрок этиш, бу фалсафийликни поэтик-образли ифодалаш сингари хусусиятлар билан характерланади.

«Дунё» — Абдулла Ориповнинг ўз ўқувчиларига навбатдаги туҳфаси. Мажмуанинг бундай номланиши тасодифий эмас. Унда чинданам қўҳна дунёнинг ўзи қадар қўҳна сирларини англаган, пасту баландини хўб кезиб, ўзининг яшаш фалсафасини яратган мутафаккир шоирнинг қарашлари муҳрланган. «Дунё»ни варақлаган киши бу шеърларда тазодий бир ҳолатни сезади: Ватан истиқлолидан беҳад шодланган, уни буюк бир неъмат, эҳсон деб қабул қилган шоир қалбини яна тубанлик, иблисшевалик орқасида ётган озорлар қийнайди; халқининг буюклигидан, Туронзаминнинг муқаддаслигидан ифтихор этарак, шоир «ёлғизликнинг рутубатли кечаларида не-не олтин фасллари жунжикиб» ўтганлигидан, «ҳамон ер юзида шайтон туғёни, тилларда дуою дилларда зарда» устиворлигидан, «дунёи гардуннинг каж»лигидан озурда бўлади. Абдулла Орифнинг лирик қаҳрамонида ижтимоий фаол фуқаро билан Инсоннинг мукаммаллигини, элнинг бирлигини соғинган, аммо ҳаётда бунинг аксини кўриб дилшикаста бўлган, ана шу боис ўз қалбига чекиниб, руҳий осойиш ахтараётган ҳасратзада Инсон, ёнма-ён яшайди:

Тинимсиз алдаса муҳит,
маконинг,
Тортса оёғингдан дўсту
ёронинг,
Шундай ўтар бўлса ҳар зум,
ҳар онинг,
Мен кимга суянгум Аллоҳдан
бошқа?

60-йиллар шеъриятига шаффоф бир руҳ олиб кирган Рауф Парфи ижоди адабиётимизда алоҳида ҳодиса. Рауф Парфи лирикасида ҳеч кимга ўхшамайдиган бир маҳзун ва ўйчан руҳ бор. Бу маҳзунлик ва ўйчанлик сиртдан тинч дарёга ўхшайди — унинг тубларида қайнаш-кўпириш, долға ва исёнлар ниҳон. Туркистон ва туркистонликлар қалбининг энг муқаддас буржида мангу уйғоқ турадиган бир дард, афғон, ҳасрат, ғулу ва ғурур, енгилмас ирода, ботиний қудрат бор. Шоирнинг ёзганларида ана шуларнинг барчаси мажозий қолипларида жамъ қилинган. Мана, у «Абдурауф Фитрат» шеърида нима дейди:

Айрилиқ шамшири бошимда
синди
Борлиғим чопилди, ичдим
қонимни.
Дунё тарихини ўқиб юкундим,
Уйқудан уйғотдим
Туркистонимни...

Рауф Парфи шеъриятни «Асл ҳақиқатга, ҳақ йўлга бошлайдиган» улуғ бир қудрат деб билади, унга талпинади. Шоир шеъриятига хос бўлган мажоз, рамз, поэтик ғоя ва тасвир усули, ўзига хос шакл алоҳида йирик тадқиқотлар мавзуи; адабиётшунослик ҳали Рауф Парфини кашф этажак.

Йўлдош Сулаймон, Гулчеҳра Жўраева, Гулчеҳра Нур, Отаёр, Машраб Бобоев сингари шу бўғинга мансуб шоирлар ижоди эса мазмун-мундарижаси, шакли билан алоҳида хусусиятларга эга. Бу алоҳидалик ифода усулнинг анъанавийлиги, публицистик руҳнинг устиворлиги, дидактика, замонга ҳамоҳанглик, баъзан декларативлик сингарилар билан характерланади.

Шоир Отаёрнинг «Ўзбекистон адабиёти ва санъати»да эълон қилинган туркумида ҳаётга, ундаги муайян чегаралардан ўтган кишининг нигоҳи билан қараш руҳи устивор. «Ҳаёт», «Тасодифга тўла умр» муайян ҳаётий тажрибаларнинг хулосасидай жаранглайди. Баъзан бу хулосалар ўқувчига содда пандномадай туюлиши ҳам мумкин. «Баҳорни соғиниш»да эса шоир қиш чилласида яшариш-янгиланиш фаслини соғинганлигини самимий изҳор этади.

• Гулчеҳра Жўраева ва Гулчеҳра Нурнинг кейинги шеърларида бутун дунёни аёл нигоҳлари билан қамрашга уриниш бор. Г.Жўраеванинг «Аёлсиз уй», «Ёрингни сев», «Сизга» шеърларида оҳорли ташбиҳлар, «юқумли» тимсоллар бўлса-да, яхлит олиб қараганда бу шеърлар эски ҳақиқатларнинг қайдига ўхшаган таассурот туғдиради. «Демак, қалбинг элинг измида, Ўзинг яхлит бир халқсан, шоир», деб ёзган шоира ўзининг ана шу шоиридан бироз чекингандай...

Гулчеҳра Нур эса шеърга кўпроқ ўз қалби дардларини тўкиб солади. «Бугун мени шеър сийлаган кун»да шоира ўз руҳидаги кўтаринкиликни, ўзининг яратиш қудратидан бахтиёрлигини қаламга олган. Аммо серсўзлилик, янгроқ хулосанинг йўқлиги шеърнинг муваффақиятига соя солган. «Мен Сизга ёқардим»да ёзилишича эса, агар аёл ўзида мавжуд фазилатларнинг барчасидан маҳрум бўлса, «Сиз»га ёқади, аммо у ўзини ўзгартиролмайди. Бу «Сиз» ким — рақибми? Ошиқми? «Мен»нинг севгилисими? Агар у ошиқ бўлса, «мен»ни шу ҳолида севмайдими? Агар у «мен»нинг севгилиси бўлса, «мен» ўз-ўзидан унга ёқишга интилмайдими? Гўё шеър шоирнинг ўзини ўзгартиролмаслиги, эътиқоди, ўзлигининг мустаҳкамлигини айтиш учун ёзилгандай. Ҳар иккала шоира ижодидаги декларативлик, маромига етмаган фикрларни қаламга олиш («Бошгинангдан ҳайдасам ғамин, Сен бор учун (?) муқаддас Ватан!», «Тандир ёқар ҳар ёқ — авжи саратон» — Г.Жўраева; Гар бўлсам биргина Сизга мен ошиқ (?) Армонли кунларим», «Қувғин бўлиб юракларнинг қўсту камлари» — Ғ. Нур) ўз мухлисларига эга бўлган ижодкор сифатида Сўзга масъулиятлироқ ёндашишлари зарурлигини кўрсатади.

Усмон Азим шеърияти ўзбек адабиётида ўзига хос ҳодиса эканлиги танқидчиликда аллақачон эътироф этилган. Бу ўзига хослик шиддат, жўшқинлик, мажознинг қуюқлиги билан характерланади. Яқинда эълон этилган «Миямда қуёшдай чарақлар ҳаёт» туркуми ҳам шоир ижодининг мағзини ташкил этган моддият ва руҳият курашидан баҳс этади. Бешта шеърни ўз ичига олган «Таржимаи ҳол»да шеърхон яна ўзига Усмон Азим шеъриятидан яхши таниш Руҳ одами билан учрашади. Турмуш ташвишлари деб аталган моддиюнчилик бу Руҳ одамини саҳардан ўз комига тортади. Саҳар, кўча, ҳовли, девор, нарвон — буларнинг ҳаммаси рамзий тимсоллар. Шоир улар орқали Руҳ одами теварагини қуршаган, умр саҳаридан шомигача унга йўлдош бўладиган моддий ва маънавий нарсалар, ҳодисалар, жиҳатларни ифода этади. Кўча — бу лирик қаҳрамонни қуршаган карахт муҳит. Девор — турмуш ташвишлари. Нарвон — лирик қаҳрамон умр бўйи не-не азобу машаққатлар эвазига тиклаган руҳий бир олам. «Мен қурган эй бечора нарвон, Тубанга элтдингми, ёҳуд фалакка» — умрнинг мазмуни ана шунда. Шеърда бир неча марта «Мен ҳам мен»лигимни унда йўқотдим», «Менга эшик бер, ўтай ўзимга», «Ўтмоқда армон Томири сусайган вайрон юракдан», дея бир неча ўринда таъкидланса-да, китобхон асарнинг умумий йўналишидан бу Руҳ одамининг тирик эканлигини, абадий уйғоқлигини ҳис этиб туради. «Мен Вақтсиз яшашга кўникаяпман», деган сўнгги мисра ҳам ана шундан далолат беради.

Шеърият ва замон

«Қишки туманда кезиниш» туркумидаги шеърлар марказида ҳам ана шу безовта Руҳ одами туради. Бу туркумда лирик қаҳрамоннинг ички дунёсини инкишоф этиш ижтимоий мотивлар билан уйғунлашиб кетган.

Икром Отамурод яқинда «Руҳ қайғуси» мажмуасини эълон қилди. Икром Отамурод шеърларида ички бир дард пардаларга ўраб-ўраб берилади. Оҳангнинг, тасвирнинг, дарднинг табиийлиги ўқувчини ром этади. Шоирнинг бу изланишларида руҳият кенгликларига чиқарак Инсонга ва унинг жамиятига назар ташлаётган лирик қаҳрамоннинг кечинмалари бирламчи ўрин тутади.

Шукур Қурбоннинг сўнгги изланишлари, асосан, исломий йўналишда кечмоқда. Расулуллоҳ ҳадислари шарҳига бағишланган туркумлари, «Сизни худо етказди» мажмуаси ана шундай дейишга асос беради. Шукур Қурбоннинг ёзганлари эпикликка, воқеабандликка мойиллиги, чуқур рамзу мажозлардан холи тасвирнинг соддалиги, оҳангнинг равонлиги билан ажралиб туради. Шоир кўпроқ оддий одамлар ҳақида, турмушнинг одатий ташвишлари ҳақида, орадан кўтарилаётган ўзбекона меҳру оқибат ҳақида ёзади. Соф лирик шеърларида эса муҳаббат тўлғонишлари бор. Аммо шоир баъзан эски ҳақиқатларнинг қуруқ қайдномачисига, баёнчисига айланиб қолади, («Усмон акалар», «Бу онани...») бундай шеърларни чинакам санъат намунаси дейиш қийин.

Йўлдош Эшбек шеърлари тасвирнинг самимийлигию гўзаллиги билан ажралиб туради. Шоир табиату инсоннинг гўзаллигидан ҳайратланиб сурат чизаётган мусаввирга ўхшайди. «Гул» шеърида у шундай ёзади:

Турибсан, оҳ, маъюс порлаб
дурафшон,
Ҳарир шамолларнинг ажиб
рақсида.
Шу куйган кўнгилда кулган
мунг ниҳон,
Аҳ, сен расида гул, гули
расида.

Бу сатрлардан кенг далаларнинг мусаффо ҳавосию мусаффо кўнгилнинг нажиб кенгликлари уфуриб тургандай. Маъюс порлаш, ҳарир шамол, куйган кўнгилда кулган мунг, расида гул — буларнинг ҳаммаси тасаввурда кўнгил ғуссасининг гўзаллигини жонлантиради. «Тулпорлар ёлида менинг тўшагим» туркуми — ана шундай дилбар

Давоми 6-бетда

ШЕЪР ЁЗИШНИ САОДАТ БИЛИБ

Шоир Жуманиёз Жабборов ижодига бир назар

Аллоҳ шоирларга бир саодат бахш этган. Бу — шеър ёзиш саодатидир. Саодат сўзи тилимизда, асосан, бахту иқбол, роҳат-фароғат маъносида ишлатилади. Лекин шеър ёзиш саодати ибораси мазмунида бахту иқбол тушунчасидан бошқа маънолар ҳам мужассамлашган. Шеър ёзиш кимларгадир машҳурликка эришиш воситаси бўлиб кўриниши мумкин. Чинакам шоирлар, ростдан ҳам баланд обрў-эътиборга, эл ардоғига сазовор бўладилар. Лекин нима-нинг эвазига? Жон азобию ижод қийноғи эвазига. Мана шу ўринда шеър ёзиш саодати сўзининг маъноси чуқурлашади. Бу саодат ичра ёниш саодати, куйиш саодати, юракни тиғлаш саодати мавжуд эканлиги англашилади. Эл учун, юрт учун ёниб шеър ёзишни чин шоирларгина саодат биладилар. Бунда халқ дарди шоир дардига, эл ғами шоир ғамига айланади. Шоир сўзи халқ сўзи билан бирлашиб, яхлитлашиб кетади.

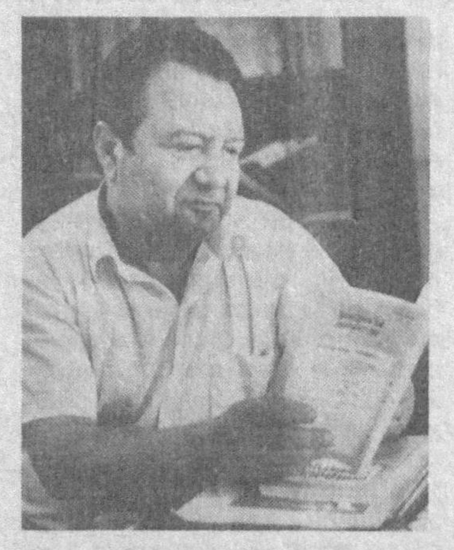

50-йилларда адабиётга кириб келган шоир Жуманиёз Жабборов ана шундай халқпарвар шоирлардан бири.

Бадиий ижоднинг моҳияти, шоирнинг шеър ёзишдан муроду мақсадини у шундай тушунади:

Шеър ёзишни саодат билиб,
Ғоят оғир йўлга кирганмиз.
Неча йилки, юракни тилиб,
Шу иштиёқ билан биргамиз.

Унингча, шеър энг тоза туйғуларни истайди, шеър фикрнинг учқур маҳалидир, шеърдан шахсий манфаат талаб этган шоирлар эса, шеъриятдан минг йил узоқдадирлар. Одам ишқи олам ташвиши қўндирмаса кўзингга уйқу, балки минглаб инсонлар иши битта шеърга жам бўлгани бу. Шеър ҳеч кимга уй қуриб бермас, ато этмас ё самовий бахт... Унинг ушбу шоирона ифодаларидан шеър ёзиш саодати бахт эмаслиги, у шоирга манфаат бермаслиги, шоирлик — ўзгалар ташвишига шериклик қисмати эканлиги таъкидланади. Жисму жон қийноғидан яралган шеърнинг қадру қиммати ва қудрати таърифланади:

У — дил нажиб ҳисга чулғаниб,
Жон жилмайиб, кўз ёшланган пайт.
Бир қатрада уммон тўлғониб,
Бир заррада тоғ бошланган пайт.

Жуманиёз Жабборовнинг мазкур сатрларида чиройли тасвирий воситалар, яққол ифода ва теран мазмун уйғунлашиб кетган. Унинг бу асари сўз ҳақида битилган ўзига хос шеърлардан бири.

Шоирнинг бадиий оламини, адабий-эстетик қарашларини, ифода йўналишларини кузатар эканмиз, бу борада фақат Жуманиёз Жабборовгагина хос бўлган асарларни учратамиз — шоирнинг қиёфасини кўрамиз. Дунё билан юзма-юз келган инсоннинг мардона турганини ҳис этамиз.

Эй қалам, ёзмоқчи бўлсанг, аввало, дардимни ёз,
Дилдаги оҳ, кўздаги ашк, рангдаги зардимни ёз.

Битта мужда, бир хабар кутмоқдин ўзга чора йўқ,
Бу синоларни кўтарган қалб деган мардимни ёз.

Шоир дунёнинг бевафо ишларига инсон кўнглини қарама-қарши қўяди. Молу дунёдан, нафсу хирсдан кўра инсоннинг тоза кўнгли кучлидир. Руҳнинг чексизлиги, Аллоҳнинг буюклиги олдида дунё нима?

Бас, Аллоҳнинг қудратига шубҳа йўқ. Лекин кўнгил нима учун кучли? Чунки:

Ҳар бир кўнгил ичра Оллоҳ жилвагар,
Ҳар дил эгам мулкин вилояти бу.

Ҳақиқатан ҳам, Аллоҳнинг ватани кўнгилда, кўнгилнинг камоли Аллоҳга. Шунинг учун имон-эътиқод юксаклигига етишиш учун, аввало, кўнгил деган тоғнинг баланд чўққиларидан ошиб ўтмоқлик керак. Мўмин-мусулмонни Аллоҳ билан боғловчи ягона кўприк — фақат кўнгил. Бу кўприкнинг нечоғли мустаҳкамлиги инсоннинг ўзига, унинг имон-эътиқодда собитлигига, садоқатига боғлиқ.

Дунё-чи? Дунё:

Бир иморатдирки дунё неча авлод ишласин,
Биткариб бўлмас биносин қанчалик қўрган билан.

Жуманиёз Жабборовнинг дунё моҳияти хусусидаги ушбу бадиий-эстетик қарашлари, эй, инсон, сен дунёни қураман, уни ўзгартираман, деб овора бўлма, бу иш қўлингдан келмайди. Аввало, сен ўз кўнглингни қургин, ўзингни ўзгартиргин. Бу юмуш дунёни қуришдан кўра муҳимроқ, деган фикрларга уйқаш ва уйғун.

Шоир бу юмушни «Энг оғир фан» дея атайди:

Дунёда шундай бир қудратли фан бор,
Бағоят чўнг эрур ундаги маъни.
Бўлар минг бир ғовдан ўтмоқдан душвор
Ўз-ўзингни енгиб ўтмоқлик фани.

Бемаъни лоқайдлик
Ё карахт уйқу
Сени ўз домига тортар беомон.
Ўтмаслашиб қолар фикр ва туйғу,
Бу ҳар қандай ўлимдан ёмон.

Ўқувчини ўйлатадиган, одамларни ғафлат уйқусидан уйғотадиган ушбу шеър шоир ижодининг ғоявий мазмунини ташкил этади. Одамийликни ўз-ўзини енгиб ўтмоқликда — бировнинг бахти, бировнинг дарди учун ёниб-куйламоқликда деб билади у. Шоирлик шу, шеър ёзиш саодати шу. Зеро, шеър ёзиш саодати ҳам ўз-ўзингни енгиб ўтмоқлик фани каби оғир ва мушкул.

Зеро, бу синовларни «қалб деган мард»и бўлган шоир кўтаради, шеър кўтаради.

Жуманиёз Жабборовнинг бундай мардона шеърлари мундарижаси узун: «Одамни аслида одам ўлдирар», «Таассуф», «Бир куни», «Ишлаётган тоғлар», «Янгаларимиз», «Ҳайрат тўла бедор бир дунё», «Дилдан ардоқлагум оппоқ тонгларни», «Ўринсиз ташвиш», «Тожмаҳал», «Йўл», «Агар», «Шоир»...

Уларнинг мавзуи хилма-хил, ифода тарзи ранг-баранг. Мутоала жараёнида олам ва одам, дунё ва кўнгил, табиат ва инсон тушунчаларининг турли хил қирралари ўзига хос тарзда очилганини кўрасиз. Воқеъликнинг шоир чизган манзараларини томоша қиласиз. Ушбу парчаларнинг таркиби ва шоир маҳорати ҳақида таҳлил кўламига кўра кўплаб мақолалар ёзиш мумкин.

Энг муҳими, ушбу кичкинагина мақолани ёзиш жараёнида мен шунга амин бўлдимки, Жуманиёз Жабборов бадииятининг бугунги ёшларга ибрат бўладиган жиҳатлари бисёр экан Ва яна, айни дамда, Жуманиёз Жабборов ибратларини ҳис этатуриб,

Оламга кетаркан жиндаккина дарз
Шоир юрагидан ўтар чизиғи, —

деган ҳикматнинг маъносини яна бир бор юракдан туйдим.

P.S. Дарвоқеъ, мақоламни эндигина тугатаётганимда хушхабар келди: Ўзбекистон Республикаси Президенти фармони билан таниқли шоир Жуманиёз Жабборовга «Ўзбекистон республикаси халқ шоири» унвони берилди. Мен қўлимдаги мақола ва дилимдаги қувонч билан устозни қутлагани шошилдим.

Рустам МУСУЛМОН

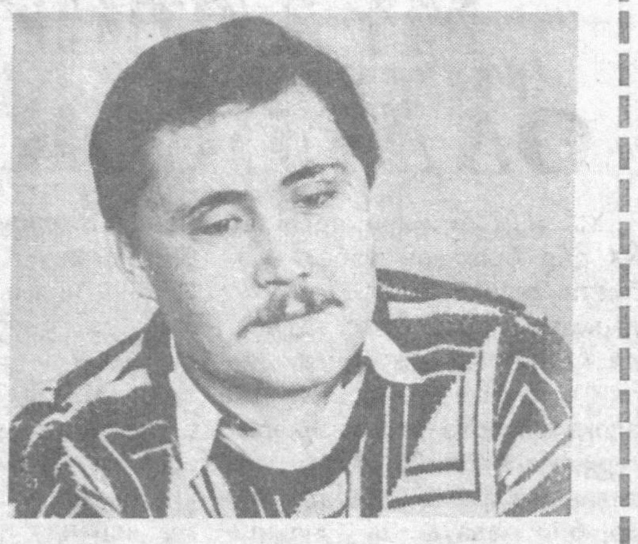

Сен хонангда шарпани сезиб қолганингга анча бўлди. Ёлғиз қолдинг дегунча шарпа пайдо бўлар, у қайдан келади, хонангга қандай киради, шакли қанақа, билмасдинг. Лекин ёлғиз қолсанг, у хонада важоҳат билан кеза бошлар, албатта, сени ғафлатда қолдириш, сўнг бирдан ташланиш учун пайт пойлаб юргани, унинг ўта хавфли эканлигини ҳар лаҳза ҳис қилиб турар, қўлингга бирон қаттиқроқ қурол ушлаб, хонангни зимдан кузатар, қаерда бирон ҳаракат сезсанг ўша томонга ташланар, аммо шарпа жуда маккор, у лип этиб орқангга ўтиб олар, сенинг хотиржам бўлишингни кута бошларди. Сен унинг хонангда нафас олаётганини ва кундан-кун улканлашиб бораётганини бир ички хавотир билан сезар, бу махлуқни ўлдиришим шарт, дея аҳд қилар, у тирик экан, менга тинчлик бермайди ва бир куни у мени доғда қолдириши мумкин, дея ўйлардинг. Унинг тиши борми ёки йўқми — заҳарлими ё бўлмаса Африка илонларига ўхшаб фақат бўғадими, буни ҳам билмасдинг.

Билганинг шуки, шарпа мавжуд ва у менга ташланиш учун қулай пайт пойлаб юрибди, деган ўй эди. Бу фикр сени яна ҳам кўпроқ ваҳимага соларди. Шарпанинг жуда айёр ва маккорлиги шундан маълум эдики, агар уйингга биров келса, у қайгадир ғойиб бўлар, икки кишига ҳужум қилиш қалтис эканини яхши англарди чоғи, агар иккинчи киши уйингда қанча вақт қолса, у шунча вақт қорасини кўрсатмасди. Бироқ бегоналар кетиши билан у сени яна таъқиб қила бошлар, уни сенинг суякларинг ва теринг жуда қизиқтирса керак, доимо у суяк ва терингга назар ташлаб тургандай туюларди. У сени якка ҳолда даф қилишга уринарди; гўё у ҳам бутун дунёдан кўнгил узиб, худди эски кема энди ортиқ сузолмаслигини билиб, ҳалокатга юз тутгани каби сенинг ёлғизликка юз тутганингни билгандай, айнан шунинг учун сени бу узлат ва осойишталикдан қувиб чиқармоқчидай эди — ойлар ўтиб бу маккор шарпа хонангда ваҳм чироғини ёқиб бўлганда ва сен бу чироқ шуъласида ожиз, афтода ва ташландиқ алфозда кезиб юрганингда шарпа яна ҳам ваҳимали, ҳайбатли, бетакрор қўрқув соҳиби бўлиб туюлар, сен эса шарпани хонангдан ҳайдаб чиқариш учун беҳуда уринардинг.

Ортиқ бундай яшай олмасдинг. Таниш-нотанишлар нега бунча озиб кетдинг, дея сўраб ҳоли жонингга қўймас, бироқ уларга шарпа ҳақида ҳеч нарса дея олмасдинг, аммо ростдан ҳам гўё қуриб қовжирашга юз тутган дарахтдек кунма-кун озиб-тўзиб борар, баданингдан чирк, тўзғоқлик ҳидлари анқир, хаёлинг пароканда, ичинг бўшаб қолган, у ерда бўшлиқни шарпа ваҳимасию васвасаси тўлдирганди.

Бир куни уни қайдан бўлмасин излаб топишга аҳд қилдинг. Қўлингга ханжарингни тутганча аввал бурчакларни, сўнг ошхона ва ювиниш хонасини излаб чиқдинг. Унинг нафасини аниқ эшитиб турардинг, лекин қаерда эканлигини билиб бўлмасди. У сен қаерда бўлсанг, ўша ерда сени таъқиб қилиб юрганини сезардинг. Эски кийимларингдан тортиб, жавон тортмаларигача эътиборингдан четда қолмади. Шарпа йўқ эди. Охири излайвериб ҳолдан тойдинг. Шунда сенга бирдан у шарпа китоб турган жовонга яширингандай туюлди, икки-уч китобни олиб варақлаб бунга шубҳа қилмадинг — китобда унинг излари қолган эди. Изқуварликни бас қилишга тўғри келди — чунки барча ҳаракатларинг зое кетган, уни топиш учун барча китобни бирма-бир варақлаб чиқишга тўғри келарди. Бунинг эса сираям иложи йўқ, ойлаб ўтириб изласанг ҳам у шарпани барибир тополмасдинг: У китобдан китобга ўтиб юраверарди.

Сен шарпа билан бир хонада яшаб туришга мажбур эдинг — лекин унинг таъқиби борган сари кучаяр, кечалари ҳам ухламай ҳушёр ётишингга тўғри келарди. Баъзан сени ҳаддан ташқари ваҳима чулғаб оларди; шарпа ухлаб ётган жойингда бўға бошласачи? Унда сен ҳар куни саҳардан хонангга югуриб кирадиган тонгнинг қувноқ болаларини, деразангни зўрға ҳатлаб ўтадиган қуёшнинг сўлғин аскарларини, умрларидан олдин умидлари тугаб қолган одамларни, доимо даҳлизга кираверишда ўтирадиган, кўзлари ўқланган милтиқдек олазарак, сершубҳа, синчков уй қоровулини, баданидан ҳамиша гўр ҳиди анқиб турадиган, баджаҳл ва мустабид назоратчини, абадий ва маккор бу дунёни қайтиб кўрмайсан, дев ичиб битирган жилға каби шарпа чангалида ўлим сўқмоғига оқиб кетасан...

Кўпинча чироқни ўчирмай ётишга тўғри келарди; шарпа ёруғликдан қўрқар, чироқ ёниқ турган пайтда қоронғу бурчакларда чий-чийлаб, тишларини шақирлатса-да, сенга очиқ ҳужумга ўтолмасди. Сен эрталабдан ёки ишдан келиб, хонада ҳеч бир егулик қолмаганини, ҳаммасини шарпа еб битириб қўйганини кўрардинг; у қалампиргача еб тугатарди. Сен энди уйга икки ҳисса овқат олиб кела бошладинг, аммо бу ҳам кор қилмади — шарпа ҳозирча мени еб тугатмаган экан, яна ўн ҳисса овқат олиб келсанг ҳам бир ўтиришда паққос тушираверади, деб ўйлардинг.

«Ҳой, сен шарпа, — дердинг сен унга товуш чиқариб, — мени алдай олмайсан. Қайсидир бурчакда мени пойлаб ўтирибсан. Ниятинг менга маълум, шунинг учун доғда қолдиришинг мушкул. Кел, яхшиси, хонамни тарк эт, хонамдан кет, мен тинч, осойишта яшашни истайман». Бироқ шарпа ҳужрангни тарк этмасди — у қайсидир бурчакда ўлжасини пойлаб турган мушукдек писиб юрар, сени ғафлатда қолдириш сониясини кутарди; бу сония ҳар қандай дамда содир бўлиши, ҳатто сен қандай содир бўлганини билмай қолишинг мумкин эди. Сен энди шарпа ҳақида ўз танишларинг, яқинларингни хабардор қилиш керак, деган қатъий қарорга келдинг. Балким, кўплашиб шарпадан қутулиш чораси топилар?

Назар ЭШОНҚУЛ

Шарпа ҳақида биринчи бўлиб гапирган танишинг сенга ғоят ажабланиб тикилди — у сени уйдирма қилаяпти, деб ўйлаганди, бироқ кўзларингга боқиб, сенинг алдамаётганингга ишонди ва бир неча ҳафта сен билан бирга яшашга, шарпангни ўз кўзлари билан кўришга рози бўлди. Кечқурун у хонангга қурол-яроғлар, тўр, арқон ва олов пуркагич билан пайдо бўлди ва айтганидай бир неча ҳафта сен билан бирга ётиб юрди. У сени ухлатиб, тунлари бошингда қоровуллик қилар, яроғларини шайлаб ўтирарди. Бир неча ҳафтада озиб-тўзиб, абгор қиёфага кирди. Сен унинг садоқатидан ичингда ғурурланардинг. У тунлари ҳар бир хилватни, ғуслхонани, айвонни пойлаб тонг оттирар, эрталаблари уйғонар экансан, унинг уйқусизликдан кўзлари қизарган, қуролини қўлида маҳкам қисганча эснаб ўтирган ҳолатда кўрардинг. Охири унинг ҳафсаласи пир бўлди. Асбоб-анжомини жойлаб, жўнаб кетар экан, сенга ачиниш ва бироз мазах акс этган кўзларини тикди:

— Биласанми, — деди у эшик олдида сенинг хайрлашиш учун чўзилган қўлингни қаттиқ қисар экан, — бу уйда сенинг ўзингдан бошқа биронта шарпа ҳам йўқ.

Унинг бу мазаҳидан сўнг сен шарпа ҳақида бошқа ҳеч кимга гапирмасликка аҳд қилдинг.

Рост, шарпанинг шакли шамоилини кўрганинг йўқ, фақат ўзингнинг таъқиб этилаётганингни ва таъқиб этишаётганини ҳис қилиб турардинг, ҳар лаҳзада устингдан босиб турган қандайдир зил-замбил таъқибни ҳис қилардинг. Сенинг безовта бўлишингга, шарпа ҳақида ҳар хил хавотирга боришингга шунинг ўзи етади, деб ўйлардинг. Фақат уйда эмас, ҳамма жойда — ишда, йўлда, томошахонада, меҳмонда, қаерда сен бўлсанг ўша ерда сени нимадир таъқиб қиларди — таъқиб адоқсиз, сўнгсиз эди. Сен баъзан бу таъқиб туфайли ақлдан озиб қолсам керак, деб ўйлардинг — сенга ҳар доим, ҳар лаҳза қандайдир ўлаксахўр нигоҳ тикиб тургандай туюлар, гўё сен қаттиқ қўриқланаётган, баланд деворлар билан ўраб ташланган, қачон озод бўлишинг, қачон деворлар қўпорилиши, қачон сени қўриқлаб ётган посбонлар кетиши номаълум мангу маҳбусликка ва эрксизликка маҳкум этилган қўрғонга ўхшардинг ва бу қўрғон деворларидан ошиб, ёт бир назар ҳеч қачон ичкарига — сен томон тушиши мумкин бўлмагани каби сенинг ҳам хавотир ва шубҳалардан ёлғизликка қочиб кирган ичкарингга ҳеч ким таъқибни четлаб ўтиб киролмас, акчинча, кунма-кун шарпа таъқиби кучайиб, сен унинг аниқ ва забун асирига айланиб қолгандинг, зеро, шарпа энди хонангда сездирмай ўз салтанатини ўрнатган, сенинг ўзинг яккаю ягона фуқароси бўлишингга қарамай, бу салтанатга ёт бўлиб қолгандинг ва ёт бўлиб борардинг. Шарпа ваҳми эгаллаб олган шууринг энди сени ўз мулкингдан аста-секин худди ёт қўшинларни мамлакат ҳудудидан ҳайдаб чиқараётган лашкардек ҳайдарди. Сен ўзингдан ҳайдалардинг. Юрагингнинг қайси дарчасига боқма у ерда сени беўхшов ва жонҳалак шарпа ваҳми кутиб олар, сен бу деразани қанчалик урма, сени ичкарига киритмасдилар. Кечалари тушу хуш аралаш ихрашларни, шарпаларни эшитиб қолар экансан, унга қарши чиқишга ўзингда ҳеч бир умид қолмаганини сезардинг: барча умидларингни шарпа ваҳми ўғирлаб олганди, бироқ сен ўзингни хонадан бутунлай суриб чиқаришмаслиги учун товуш чиқариб, ўзингча шарпага қарши уруш эълон қилар, бироқ бу — уруш эълон қилишдан кўра кўпроқ таслим бўлишга ўхшарди. Сен шарпани енгиш ва хонадан ҳайдаб чиқариш учун ичингдан ички бир жасорат топишни истар, шу истаккина сени ҳаёт билан боғлаб турарди.

Аввалига сен шарпа жисми ва шамойилини аниқлаш учун ҳар хил тажрибалар ўтказдинг; ойна олдида соатлаб елканг оша тўкилиб турган зулматга боқар, зора кўзгуда унинг шамойилини кўриб қолсам, дея умид қилардинг. Аммо шарпа сендан айёрроқ чиқди: у ойна олдида ўтирганингда бирон марта кўзга ташланмади, сенга ҳужум қилмади. Бу тажриба натижа бермагач, энди шарпани ҳайдаш ва чўчитиш учун деярли туни билан деворга катта-катта қушларнинг суратини чиза бошладинг. Сен шу суратларинг билан ўзингнинг ҳали тириклигинг ва яшаётганлигингни шарпага кўрсатиб қўймоқчи эдинг. Суратларинг аввалига анча беўхшов чиқаётган эди; бора-бора қушларнинг суратини чизишга шунчалик устаси фаранг бўлиб кетдингки, хонангга тўсатдан келиб қолган киши сурат эканлигини билмаса, девор бўйлаб қуш учиб юрибди, деб ўйлаши мумкин эди. Сен хонада ёлғиз қолмаслик, шарпага буткул асир бўлмаслик учун хонани қушлар суратига тўлдириб юбординг; энди қушлар ерда, деворларда, шифтда, тўшакда, ошхонада учиб юришарди, улар эркин ва озод эдилар. Сен уларнинг мағрурлиги ва парвозини кўриб, қувонардинг. Уйинг оқ чағалайлар макон қилган ва парвоз қилиб юрган денгиз ўртасидаги ёлғиз ва мағрур қояга ўхшарди. Қушлар парвози ва қийқириқлари билан денгиз шовуллаши қўшилиб, ажиб бир гўзаллик пайдо қилар, денгиз чайқалар, қушлар тинимсиз қанот қоқарди.

Бир куни қушларнинг кўплиги ҳам сенга халақит бераётганини англадинг; хусусан, шарпа олдида бу қушлар митти ва ожиз эдилар. Шунда барча қушларни ўчириб ташлаб, тўғри деворнинг ўзига хонангни тўлдириб турадиган улкан қушнинг суратини чиздинг, чизиб бўлгунча улкан тошга улкан қуш шаклини ўйиб солган ҳайкалтарошдек ҳориб қолдинг, лекин бу ҳоргинлик лаззатли ва фароғатли эди; қушнинг қанотлари парвоздагидай кенг ёйилган, кўзларида қатъият ва жасорат акс этарди; у шу учишда бутун ер юзини кўтариб учадиган шаҳдда эди; уни парвоз ва эркидан бошқа ҳеч нарса қизиқтирмас, у ҳамма нарсадан юксак ва баланд эди. Уни сенингча ҳеч ким ер юзига, ўзинг турган, таъқиб ва шарпадан, қўрқув ва ваҳмдан лол қотган ер юзига тортиб туширолмас, парвозидан, эркидан айро қилолмасди; сен қуш билан бирга осмонларда учиб юрардинг, ерга ҳеч қайтиб тушишни истамасдинг, учиш нақадар завқли, фароғатли эди — бепоён кенгликларда озод ва эркин учиб юрар, юксакликда сенга ҳеч ким дахл қилолмасди; ваҳм, қўрқув, ташвишлари ҳаммаси пастда қолиб кетганди. Хонангнинг қушга айланиб қолганидан беҳад бахтиёр эдинг. Уни тўшакда чўзилиб ётганча соатлаб томоша қилар, унинг учқур ва бақувват қанотлари сенинг хаёлингга, шуурингга парвоз берарди.

Бироқ бу қувончинг узоққа чўзилмади; бир куни тонгда кўзингни очганингда қушнинг қанотлари тўзғоқ, афтода ва забун ҳолатда кўрдинг, унинг патлари хонада тўзиб ётар, ўзи эса жонсиз, ҳаракатсиз эди; қанотлари юлиб олинган бу қушни кўргач, тунда ухлаб ётганингда у шарпа билан олишиб жон таслим қилганини англадинг; қуш мардонавор ҳалок бўлганди. Шарпани енгадиган, уни хонангдан ҳайдаб чиқарадиган куч йўқ эди. Бироқ сен умидсизликка тушишни ўзингга эп кўрмадинг, қандай бўлмасин ўзингнинг мавжудлигингни, мавжуд бўлиб қолишингни, сени эгиш, бўйсундириш, муте қилиш осон эмаслигини исботлашинг керак эди. Шарпага қарши курашиш энди сендан ҳеч қачон ғафлатда қолмасликни талаб қиларди. Кеч тушди, хонада ёлғиз қолдинг дегунча шарпа пайдо бўлар, тунда айниқса, унинг яқинлашаётган қадам товушларини яққол англардинг. Шунинг учун сен хонангда ҳамиша ёруғ ва ойдин бўлишининг йўлини ахтара бошладинг. Бу йўлни охири топдинг ҳам. Хонангга кўм-кўк мовий осмон ва порлаб турган қуёшнинг суратини чизиб қўйдинг. Осмон бепоён ва гўзал эди, қуёш эса кечаю кундуз ҳеч қачон бу ерларга тун, зулмат келолмаслигидан дарак бераётгандек порлаб турарди.

Сен ўзингнинг кичкина осмонингни ва қуёшингни топган эдинг; хонангда осмон ва қуёш пайдо бўлиши билан шарпа йўқолди. Ниҳоят сен ғалаба қилгандинг, шарпа енгилган эди. Энди кўнглингда ҳеч бир хавотир йўқ эди. Шарпадан абадий қутулганингга шубҳа қилмасдинг — шарпа доимо қуёш нурларига ғарқ хонангга ҳеч қачон ташриф буюрмасди — сен эса тўшакда ётганча шундай қўл узатса етадиган осмонни томоша қилиб, завқланиб ётардинг. Осмонга яқин, осмон билан бирга яшаш қандайин гўзал эди, қандайин завқли эди! Аммо бахт каби бахтсизлик ҳам муқаррар. Ўша куни уйга қайтиб, хонангга зулмат чўкканини кўриб, инграб юбординг. Шарпа қуёшни қоп-қора бўёққа бўяб қўйган, осмон эса зулматда кўринмай қолганди. Хонага киришинг билан сени жангга ундовчи вишиллаш эшитилди — бу шарпа эди; у сенга оч, ёвуз нигоҳини тикиб, уй бурчагида ўтирарди. Энди уни аниқ ҳис қилиб турардинг: у зулматга ғарқ бўлган каби имир-жимир этар, озурда, ёлғиз, телба, аламзада ва харрос эди — бошидан кўзни алдайдиган, хаёлни чалғитадиган худди баҳор қуёшининг элитиши каби бир сароб қуйилиб турар, аёвсиз ва бешафқат рўёга ғарқ бўлган эди: қуёш сўниши билан шарпа қайта тирилган эди; шарпанинг гурсиллаб, очиқиб ураётган юрагини эшитиб турар ва бу сенда қўрқув ва ваҳм ҳиссини уйғотарди. У бир зум сени ваҳмга солиш учун пайдо бўлди-ю, кейин кўздан йўқолди. Энди у яна кўз билан илғамас шарпага айланганди. Сени ғафлатда қолдириш учун пайт пойлаб юрарди. Энди у билан бирга бўлишга, унинг ёвуз хавотири ва таъқиби остида бир умр яшашга маҳкум этилгандинг: тарозининг икки палласидай шарпа ва сен бир-бирларингни — гоҳ у сени, гоҳ сен уни таъқиб қилиб, сонияларни, лаҳзаларни, дақиқаларни, кунларни ва ойларни қувлаб яшар, шарпа ва сен сенга ато этилган умр тугагунча ё сен шарпани, ё шарпа сени буткул енгмагунча, шундай таъқиб ва ваҳм оғушида, шарпа чизиб берган зулматга ғарқ панжарали осмон остида ҳар сониянгни хавотир ва таъқибга тўлдириб, у тўшаб берган ваҳм тўшагида ағнаб яшашга мустаҳиқ этилгандинг...

Чиноз — қадим-қадим замонларда гуллаб яшнаган, қатор-қатор расталару карвонсаройларга бой афсоналар ва тарихлар шаҳри бўлган. Ҳозир юксакликда қулф уриб турган томошабоғ бир вақтлар, мен болалик пайтларимда, тоғ монанд баҳайбат тепалик эди. Айтишларича, унда қачонлардир Буюк Турон ҳоқони Алп Эр Тўнга — Афросиёбнинг ёзги қасри жойлашган экан. Афросиёб шу қадар паҳлавон эканки, шу қасридаги кўшкдан қўл узатиб, Эски Жувадаги шаробхонадан шароб олиб ичаркан. Тепаликнинг ёнида Ойдинкўл деган зилол кўл бўларди. У ҳам афсонавий эди: Ойдинкўл гўзал қиз, ундан икки-уч чақирим наридаги Чирчиқ дарёси эса паҳлавон йигит экан. Икки севишганни ёвуз жодугар сеҳрлаб қўйибди. Чирчиқ Ойдин кўлга етиб келган куни, улар яна ўз ҳолига қайтаркан. Болалигимда, айниқса, жийда гули маҳалида, тунлари узоқ вақт ухлолмай ётардим: Чирчиқ ҳар йили бир неча кун тошиб, ўз қирғоқларини емириб, Ойдин кўлга қараб интиларди: мен улкан-улкан қирғоқ бўлакларининг гумбурлаб қулашини тинглаб севишганларнинг яқин кунларда топишишини кўз олдимга келтириб, ухлаб қолардим. Лекин, олтмишинчи йилларда Чорвоқ сув омбори қурилди — Чирчиқ энди тошмайди. Ойдинкўл эса Чирчиқни кута-кута, аста-секин қуриб борди. Ҳозир паром базўр ўтадиган Чирчиқни бемалол сузиб, ҳатто кечиб ўтиш, Ойдинкўл ўрнида қурилган сомсахонада эса тушлик қилиш мумкин...

Бироқ Чиноznинг афсонавий, шоирона руҳи ўлгани йўқ. Бу руҳ вақти-вақти билан Чиноз фарзандларида янгиланиб туради. Эътиборингизга ҳавола этилаётган шеърлар муаллифи, ўрта маълумотли оддий деҳқон ва деҳқон ўғли Носир Тошматов — Дилсўз ҳам ана шу руҳни янгилай олган шоирлардан. У ўттизга кирди. Ниҳоятда босабр — ҳаётда ҳам, шоирликда ҳам; ўн беш йилдан бери шеър ёзади, лекин бугунгина уларни эълон қилишга жазм этди.

Келинг, унга биргаликда омад тилайлик, азиз газетхон, зеро унинг истеъдоди — етарли!

Абдулла ШЕР

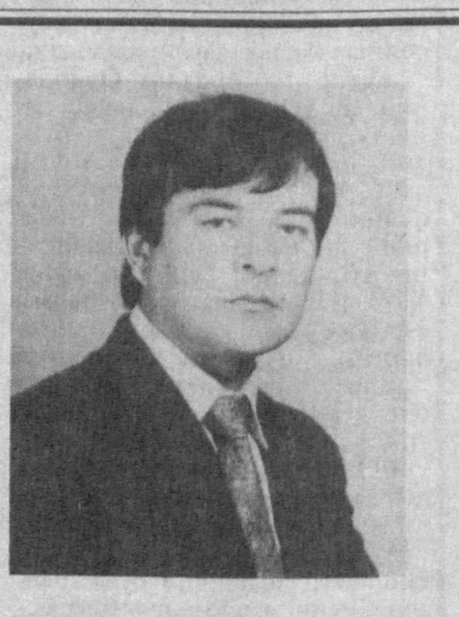

ДИЛСЎЗ

ҚОҒОЗГА ТУШМАГАН ОВОЗИНГ

ТУШ

Туш кўрдим, тушимда яна учяпман,
Тераклар учига тегиб оёғим.
Ортимдан югурар бир тўда одам,
Гўё мен — теракда душман байроғи.

Югурар бир тўда одам — ғазабдан
Кўзлари қонталаш, менга қичқирар:
«Учиб, бизларни ҳам қўйдинг азобга,
Туш пастга, тушмасанг тошлар туширар».

Тошлар учиб ўтар ўнгу сўлимдан,
Тошлар учиб ўтар дайди ўқ мисол.
Мана, бир тош тегди кўзим ўнгида:
Сўнгги бор силкинди қанотим беҳол.

Зумда қулаб тушдим қайта заминга,
Ўраб олди мени ўша оломон.
Шодумон чеҳралар ғамгин юзимга
Музаффар кўз билан боқади комрон...

...Оҳиста уйғондим, пахтали болиш
Пахтадан эмасди, гўёки тошдан.
Кифтимда уйғонмиш оғир бир оғриқ,
Отилган тошданми ёки қулашдан.
Уйғондим. Қўрқинчли тушим дастидан
Узоқ гарангсиди бечора ҳушим.
Сўнг бирдан... пахтали болиш остидан
Синган қанотимни излашга тушдим...

* * *

Ёзганингни ўтга ташлайсан,
Бир севинар, бир озар гулхан.
Ёзганингни ўтга ташлайсан:
«Ғам камаймас мен ёзган билан».

Ёзганингни ўтга ташлайсан,
Юз бор йўқ деб, юз бор ёзасан.
Топилади зумда қоғоз ҳам,
Тўйдим демас очофат гулхан.

Гулхан ичра ёниб бораркан,
Буралиб, қийналиб қоғозинг,
Кўксинг деворларин тирнайди,
Қоғозга тушмаган овозинг.

ҚАРЗ

Шифтдан чакка томарди «чак-чак»,
Ёмғир сира тинай демасди.
Ота печга ўтин қаларди,
Ҳўл ўтин ҳеч ёнай демасди.

Ташқарида сўнгги йўқ зулмат,
Ичкарида унинг давоми.
О, табиат, айт, бу не ҳолат, —
Шу турмушга бўлган азами?

Уй бурчида — қоронғуликда
Уч-тўрт қўйкўз ялтирар эди.
Бу кун ёвғон насиб этмаган
Вужудлари қалтирар эди...

«Ҳозир...ҳозир болаларим...» деб
Ота ўзни ҳар ён урарди.
Кўзларидан қуйилган ёшни
Кафти тез-тез артиб турарди...

Шу пайт, шундай ночор лаҳзада
Кимдир эшик қопқасин урди.
Ота эшик остонасида
Нақ Азройилни кўрди.

Келган кимса дам сайин ўтмай
Изҳор қилди аста арзини.
Сўраб келган эди у одам,
Бирвақтлар берган қарзини.

О, табиат, айт, бу не ҳолат,
Борми бундан улкан залолат?!
Вазиятни англатди ота,
Саҳаргача берилди муҳлат.

Шифтдан чакка томарди «чак-чак»,
Ёмғир сира тинай демасди.
Остонада тиз қучган ота
Ичкарига кирай демасди.

Қўй кўзларни элитди ҳам уйқу,
Аллаланди ёмғир оҳанги.
Саҳаргача тинмади ёмғир,
Ўзгармади кечанинг ранги.

Айни саҳар ёмғир ҳам тинди,
Ғира-шира тонг оқарар дам
Қишлоқ бўйлаб ёйилди бўзлаб
Уч-тўрт товуш: «Отажон... Отам»...

...Майит узра жаноза вақти
Сўров бўлди урфга биноан:
«Биродарлар, марҳумнинг қарзи
Бор эдими бирор кимсадан?»

Оралиққа чўкди сукунат.
Эшитилар биров ютинса.
Эл ичра эл бўлиб турарди
Тунда уни йўқлаган кимса.

ТАРАЛ ЖАҲОНГА, ШАРҚ ТАРОНАСИ!

Боши 1-бетда.

бўлиб, олам-олам завқ олганман. Аммо бугун, Самарқандда, Регистон майдонида чинакам мўъжиза кўрдим, ақл бовар қилмайдиган даражадаги гўзал ва нафис санъат байрамини томоша қилдим. Мусиқа инсонни улуғлайди деганлари темурийларнинг бу кўҳна шаҳрида яна бир бор ўз ифодасини топди...»

Айкава хонимнинг бу баҳоси байрамнинг тантанали очилиши маросимини томоша қилган кўпдан-кўп хорижий меҳмонлар, мусиқашунос олимлар, санъаткорларнинг ҳам фикри билан уйғунлашиб кетди. «Ўзбек халқининг гўзал рақс санъати мени ўзига ром қилган, — дейди америкалик Лорен Грей хоним, — мана, бир неча йилдирки, ўзим ўзбекча рақс тушишни ўрганиб, бу санъатни Америкада кўплаб шогирдларимга ҳам ўргатмоқдаман. Аммо бугун, истеъдодли режиссёр Баҳодир Йўлдошев раҳбарлигида намойиш этилган «Буюк Ипак йўли» театрлаштирилган мусиқий композицияни кўриб ҳайратим янада ошди. Шарқ мусиқаси, рақс санъати имкониятлари нақадар чексиз эканлигига яна бир бор амин бўлдим...»

Миср миллий академик оркестрининг профессори, мусиқашунос Фатхи Абдул Раҳмон ал-Хамисий билан имом Бухорий ҳазратларининг мақбараларини зиёрат қилар эканмиз, меҳмон бу улуғ зот қолдирган мангу бебаҳо мерос тўғрисида гапира кетди:

— Афсуслар бўлсинким, биз — шарқликлар, узоқ вақт мудраб ётдик. Миллий, маънавий қадриятларимизга бефарқ бўлдик. Ўзимизда бор нарсаларни ўзгалардан ахтардик. Уйғонадиган пайт келди. Ўзликни англайдиган замон келди. Президент Ислом Каримов жанобларининг табрик маърузаларини тинглаб ғоят тўлқинланиб кетдим. Не-не алломаларнинг қадамлари етган Самарқанд мени мафтун этди. Ўзбекистонда қисқа вақт ичида мўъжиза мисол жуда кўп ишлар қилинибди. Сизларга ҳавасим келади...

Бундай эътирофларни бугун нафақат Самарқандда, балки Тошкентда, Андижонда, Бухорода эшитиш мумкин. Пойтахтимизнинг бугунги маънавий-эстетик қиёфаси, чинакам шарқона латофати мўъжиза эмасми?! Атиги олти йил ичида фусункор латофати икки-уч бор ортиб кетганига ҳаммамиз гувоҳ бўлиб турибмиз-ку. Андижонда амалга оширилган бунёдкорлик ишлари қай мўъжизадан кам? Қисқа муддат ичида қад ростлаган Бухоро нефтни қайта ишлаш заводи-чи?

ИСТИҚЛОЛ МЎЪЖИЗАЛАРИ

Меҳмонларни ҳайратга солаётган нарса — сахий Ўзбекистон кузи, тўкин-сочинлик, шарқона иззату икром, очиққўнгиллик, тинчлик-тотувлик. «Дунёни роса кезганман, аммо сизлардагидек одамжонликни кам кўрганман, — дейди биз билан суҳбатда буюкбританиялик актёр Филип Мадок. — Кўчаларингиз обод ва озод, бозорларда деҳқонлар худди эски қадрдонларидай муомала қилишади. Мени бу ерга Ўзбекистоннинг юртимиздаги элчиси жаноб Фотиҳ Тешабоев таклиф қилган эди. Шундай мўъжиза фестивалда қатнашаётганимдан хурсандман».

— Самарқандни эртаклардаги афсонавий шаҳарларга қиёсласак муболаға бўлмайди, — дейди Озарбайжон Республикаси Маданият ишлари вазири, машҳур хонанда Полад Булбул ўғли. — Шаҳарнинг бетакрор қиёфаси, улуғвор обидалари, ўзбекистонликларнинг санъатсеварлиги мени ҳайратга солди. Менга айтиб беришларича, «Шарқ тароналари» фестивалининг ташаббускори Президент Ислом Каримов экан. Бундан қувонмай бўладими? Мусиқа шундай қудратли кучга эгаки, у сиёсатдонлар ечолмаган ўта чигал жумбоқларни ҳам еча олади, элларни элларга, дилларни дилларга боғлайди.

Ҳиндистонлик меҳмон Шанку Кхурана Самарқанддаги хорижий тиллар институтида бўлган ғоят ҳаяжонли учрашувда юртимиз тўғрисидаги таассуротларини бундай ифодалади: «Мусиқий қобилият — бу, шубҳасиз, илоҳий неъмат. Фестивалга келиб Регистон майдонида унинг тантанали очилиши маросимини кўриб дилим яйраб кетди. Мамлакатингиз раҳбарияти мусиқа ва рақс санъатига бу қадар эътибор бераётгани бағоят қувончли. Мен ўзбекистонлик санъаткорларнинг ижро маҳоратларига таҳсинлар ўқидим...»

Президентимиз Ислом Каримовнинг Олий Мажлис сессиясида сўзлаган нутқи ҳам фестивал иштирокчиларининг диққат-эътиборида бўлди. Йўлбошчимизнинг «Сир эмаски, ҳар қайси давлат, ҳар қайси миллат нафақат ерости ва ерусти табиий бойликлари билан, ҳарбий қудрати ва ишлаб чиқариш салоҳияти билан, балки биринчи навбатда ўзининг юксак маданияти ва маънавияти билан кучлидир», деган сўзлари кўпчиликда жиддий қизиқиш уйғотди. Бобур номидаги Ўш ўзбек мусиқали драма театри директори Бахтиёр Тўхтаматов журналистлар билан учрашувда шундай деди: «Президент Ислом Каримов истиқлолнинг дастлабки кунларидаёқ «Маънавиятсиз келажак йўқ» деган шиорни ўртага ташлади. Биз бугун Ўзбекистонда Маънавият соҳасига нақадар катта эътибор берилаётгани, янги авлод тарбияси давлат сиёсати даражасига кўтарилганлигининг гувоҳи бўлиб турибмиз. Самарқанд фестивали буни яна бир бор исботлаб берди. Шундай экан, Ўзбекистоннинг келажаги янада порлоқ бўлиши, кейинги авлодларга чинакам озод ва обод Ватан қолиши шубҳасиз».

Олти йил ичида мустақил давлатчилик соҳада эришган ютуқларимиз жаҳон жамоатчилиги томонидан расман эътироф этилмоқда. Шу қисқа вақт ичида бизда ўтиш даврида ислоҳотлар юритишнинг ўзига хос мактаби яратилди, ҳар бир миллат, ҳар бир давлат тараққиёт йўлини белгилашда, энг аввало ўзига, ички имкониятига, табиий шароитига, халқнинг руҳияти ва салоҳиятига, миллий урф-одатларига, олис мозийдан сақланиб келаётган анъаналарига асосланиши керак, ўтмишнинг бақувват маънавий илдизларидан тўла баҳраманд бўлмоғи лозим, деган теран тамойил пайдо бўлди. Бугун юртимиз меҳмонлари мўъжиза деб атаётган ютуқларимиз мустақиллик йилларида ана шу тамойилга қатъий амал қилингани натижасидир.

Бугун мустақиллик мўъжизалари Тошкентда, Андижонда, Бухоро ва Самарқандда кўзга ташланмоқда. Йиллар ўтади ва, ишончим комилки, бутун мамлакат мўъжиза ва ҳайрат масканига айланади.

Аҳмаджон МЕЛИБОЕВ

МУСИҚА — ТИНЧЛИК ЭЛЧИСИ

Фестивал қатнашчилари танлов дастурини Регистон майдонида намойиш қилдилар. Шу билан бирга, Самарқанднинг бошқа концерт майдонлари ҳамда истироҳат боғларида ҳам байрам тантаналари давом этди. Айниқса, Шоирлар хиёбони, Ҳамза номидаги ёзги театр биноси, Темир йўл туманидаги «Ёшлик» маданият ва истироҳат боғи, Самарқанд туманидаги Нодир Девонбеги мадрасасидаги саҳналарда санъаткорларнинг чиқишлари меҳмонлар ва мезбонларга хуш кайфият бағишлади. Бундан ташқари, анжуман иштирокчилари яхши маданий ҳордиқ чиқаришлари учун барча шарт-шароитлар муҳайё қилинди. Аввало, неча асрлардан буён жаҳонни ҳайратга солиб келаётган, юксак санъат асарлари бўлган меъморий ёдгорликлар — Улуғбек расадхонаси, Шоҳизинда, Бибихоним, Гўри Амир каби обидалар уларда катта таассурот қолдирди. Қолаверса, кундан-кун яшариб бораётган шаҳар чиройи ҳам меҳмонларни мафтун этди. Айниқса, турли ташкилотларда тадбиркорлар, зиёлилар, ишбилармонлар билан самимий, дўстона мулоқотлар бўлиб ўтди. Жумладан, Самарқанд давлат чет тиллар институтида шу олий ўқув юрти талабалари ва зиёлилари билан фестивал қатнашчилари — Ҳиндистон ва Индонезия мамлакатларидан келган санъаткорларнинг учрашуви катта тантанага айланди. Учрашувни очган институт ректори Юсуф Абдуллаев Самарқанд меҳмонлари ва мезбонларини самимий муборакбод этди. Латвиялик мусиқашунос Борис Аврамецнинг ҳар бир миллат вакили ҳар қандай шароитда ҳам миллий томирларидан узилмаслиги, ҳамиша ўзлигини сақлаб қолиши кераклиги ҳақидаги фикрлари кўпчиликнинг дилидаги гаплар бўлди. Олима Жаннат Ордалиева эса ўзбек халқининг куй ва қўшиқлари қалбига нақадар яқинлиги ҳақида тўлқинланиб гапирди. Меҳмонлар номидан сўзга чиққан Шанну Кхурана ва Жоко Пурванто фестивал ташкилотчилари ва мезбонларига шундай ажойиб анжуман учун самимий миннатдорчилик билдирдилар. Учрашув сўнгидаги концерт эса халқлар дўстлигини янада мустаҳкамлаш йўлида бир кўприк бўлди.

Умуман, фестивал қатнашчиларининг ҳар бир дақиқаси учрашувлар, танишувлар, ўзаро мулоқотларга бой кечди. Республикамиз мустақиллигининг 6 йиллиги муносабати билан ташкил этилган халқ амалий санъати ярмаркаси эса самарқандликлар ҳунармандчилик борасида ниҳоятда ҳассос эканликларини яна бир бор намойиш этди. Бу йилги Мустақиллик байрамини «Шарқ тароналари» фестивали қатнашчилари билан биргаликда кутиб олганлари самарқандликлар ёдида узоқ вақт сақланиши турган гап. Зеро, байрамлар байрамларга уланиб кетди. Биз мана шундай қизиқарли мулоқотлар давомида турли давлатлардан келган кўплаб санъаткорлар, олимлар, меҳмонлар билан суҳбатда бўлдик. Қуйида ана шуларнинг айримларини эътиборингизга ҳавола этамиз.

Хернар Креспо ТОРАЛ, ЮНЕСКО маданият шўъбасининг ижрочи директори

ЮНЕСКО ташаббуси ва ҳамкорлигида мусиқа санъатига оид кўплаб анжуманлар ўтказилган. Лекин шулар орасида «Шарқ тароналари» халқаро мусиқа фестивали кўлами, мавзулари, ҳатто иштирокчилари кўплиги жиҳатидан энг каттаси бўлди, деб ўйлайман. Бунда Ўзбекистон Президентининг, ҳукумати ва халқининг улуғ хизматлари бор.

Шарқ мусиқаси ўзига хослиги, узоқ ўтмиш анъаналарини сақлаб қолганлиги билан ажралиб туради. Бу мусиқа дунё бастакорлари, олимлари, мусиқашунослари кўз ўнгида ҳамиша ҳайратомуз бўлиб келган.

Баъзилар фестивалда шарқликлар билан ғарб мусиқачилари, олимлари ҳам қатнашишмоқда, шу сабаб бу Шарқ ва Ғарб мусиқаларини ўзаро синтезлаштиришга уриниш эмасмикан, деб ўйлашлари мумкин. Тўғри, фестивалда ғарблик хонандалар ва олимлар қатнашмоқдалар. Лекин улар Шарқ куй-қўшиқлари ижрочилари, тадқиқотчилари сифатида келишган. Шунинг учун ҳам қатъий қилиб «фестивал Шарқ тароналари таҳлили ва тадқиқига бағишланган» деб айтиш мумкин.

ЮНЕСКО бу анжуманга жиддий эътибор бермоқда. Бизни, хусусан, Шарқ мусиқачиларининг ворислари, давомчилари кўпроқ қизиқтиради. Бу санъатни келгусида кимлар давом эттириши назаримда, Шарқ мамлакатларининг ўзи учун ҳам муҳим бўлса керак. Шунинг учун ташкилотимиз энг ёш иқтидорли хонандалардан бирига 2 минг долларлик мукофот таъсис этиб, дунёдаги етук мусиқа дорилфунунларидан бирида таълим олиш имкониятини яратиб беришни зиммасига олган.

Мусиқани тинчлик кабутари дейдилар. Демак, бу кабутарнинг парвози дунё бўйлаб давом эттаверади.

* * *

Мина РАД, франциялик журналист

Регистон майдонида ўтириб, «Буюк Ипак йўли»ни то-

моша қилар эканман, ўзимни кўҳна Шарқ бағрига тушиб қолгандек ҳис қилдим. Фестивалнинг очилиш маросимидаги ажойиб тантана кўз ўнгимдан кетмаётир. Бундай томошани, бу каби ҳолатни ҳар бир франциялик фақат тушида кўришни орзу қилиши мумкин. Мен эса буларнинг ҳаммасини ўз кўзим билан кўришга муяссар бўлдим. Бунинг сабабчиси «Шарқ тароналари» халқаро мусиқа фестивалидир.

Шарқ мусиқасига кўп йиллардан буён ошуфтаман. Ҳозир «Шашмақом»ни жиддий ўрганаяпман. Франциянинг Ўзбекистондаги элчихонаси ёрдамида Тошкентда, Парижда ва бошқа шаҳарларда етук ижрочилар иштирокида мақом кечаларини ўтказдик. Илгари Ўзбекистонда мумтоз куйларга ёшларнинг эътибори кам деб ўйлардим. Фестивалда кўрдимки, ёшлар классик мусиқага эҳтиром билан қарар эканлар. Бу анжуман Шарқ халқлари мусиқасининг бир-бирига чамбарчас боғлиқлиги ва айни пайтда ўзига хослигини намоён қилди.

* * *

Кван Ох Санг, санъатшунос олим, Жанубий Корея

Мени кўпдан буён «Шарқ куйларида нима устунлик қилади?» деган савол ўйлантириб келади. Самарқанд фестивалида бу саволга жавоб топгандек бўлдим. Куйларимиз нолаю оҳангларга бой экан. Эътибор беринг, Шарқ халқларининг най, ғижжак, чанг, танбур каби мусиқа асбоблари мавжуд. Бу созлардан тараладиган куйлар турлича. Лекин улар бағридаги нола, оҳанглар қалбларга бирдек етиб боради. Қозоқ, қирғиз, мўғул, туркман куйларида отлар кишнаши, кенг яйловлар нафаси уфуриб турса, хитой, корея, япония, вьетнам куйларида сокин боғлар қўйнида очилаётган гулларнинг саси эшитилгандек бўлади. Ўзбек, ҳинд, покистон, тожик куйларида эса босиқлик, шу билан бирга, улуғворлик мужассам.

Мен ана шу куйларнинг қадим Самарқанд шаҳрида ажиб гулдаста шаклида жамланганидан беҳад хурсандман. Фестивал анъанавий бўлар экан, демак, Шарқ тароналари сирларини таҳлил, тадқиқ қилиш давом этади.

* * *

Аи Ненгах МУЛЕАНА, ижрочи, Индонезия

Мусиқа фестивали ниҳоятда яхши ташкил этилган. Унда ҳар бир мамлакат ижрочилари ўзларининг санъатларини тўла намоён қилиши учун имкониятлар яратиб берилган. Регистон майдонидаги кўрикдан ташқари, шаҳарнинг турли майдонларида бўлган концертларда иштирок этдик. Томошабинларнинг ижрога муносабатларидан Шарқ мусиқасига эҳтиромлари юксаклигини кўрдик. Фестивал ана шундай юртда ўтишига асос борлигига тўла ишонч ҳосил қилдик.

Мен Марказий Осиё халқлари, айниқса, ўзбек тароналарига қизиқиб қолдим. Уларнинг куйлари рангли суратларга ўхшайди: кўз ўнгингда товланиб туради. Кўп ўзбек санъаткорлари билан дўстлашдим. Бу дўстлик ижодий ҳамкорликка айланишига ишонаман. Агар кейинги фестивалга келиш насиб этса, ўшанда ўзбек куйларидан бирини чалиб беришни ўз олдимга мақсад қилиб қўйдим.

Гулчеҳра УМАРОВА

«Шарқ тароналари» Халқаро мусиқа фестивали доирасида 28—29 август кунлари «Афросиёб» меҳмонхонасининг мажлислар залида «Шарқ халқлари мусиқа санъатининг муштараклиги» мавзуида илмий-амалий конференция бўлди.

Унинг очилишида Самарқанд шаҳар ҳокими Азиз Носиров, фестивал бош директори, республика Маданият ишлари вазири Хайрулла Жўраев, ЮНЕСКО маданият шўъбаси ижрочи директори Хернар Креспо Торал, ЮНЕСКОнинг халқаро мусиқа кенгаши котиби Ги Йо, фестивал ҳакамлар ҳайъати раиси Харума Кашиба хоним сўзга чиқиб, анжуман доирасида ўтказилаётган ушбу анжуманнинг аҳамияти ҳақида гапириб, бу каби тадбирлар жаҳон маънавиятини бойитишга ҳисса қўшишини таъкидлаб ўтдилар. Хусусан, Ги Йо шундай деди: «Бу конференция кейин ҳам ўз ишини давом эттириб, мусиқашуносликнинг кўплаб долзарб масалаларини кўтариб чиқади, деб ўйлайман.»

Икки кун давом этган анжуманда турли мамлакатлардан келган 19 олимнинг маърузалари тингланди. Дастлаб маъруза қилган ўзбекистонлик олим Равшан Юнусов конференциянинг умумий масалалари, бугунги кундаги Шарқ халқлари мусиқаси йўналишлари хусусида сўзлади. ЮНЕСКО маданият шўъбасининг бўлим бошлиғи Норико Айкава хоним ўз йўналиши бўйича қилинаётган ишлар ҳақида ахборот берди.

Сян Ян (Хитой), Шанну Кхурана (Ҳиндистон), Шаҳризода Ҳасан (Франция), Кван Ох Санг (Корея), Рустапо Скар (Индонезия), До Хонг Куанг (Вьетнам), Аслиддин Низомов (Тожикистон), Лувсан Шарав (Мўғулистон), Жаннат Ордалиева (Қозоғистон), Совхозбек Айткеев (Қирғизистон), Сергей Майнагашев (Россия), Ламброс Лъявас (Греция), Борис Аврамец (Латвия), Мина Рад (Франция) каби олимлар турли мавзуларда қизиқарли маърузалар қилдилар.

Ўзбекистонлик олимлар Тўхтасин Ғофурбеков, Абдуманнон Назаров, Дилором Муродованинг маърузалари ҳам эътибор билан тингланди.

Илмий анжуман иши якунида давра суҳбати бўлди. Суҳбатни Тошкент давлат консерваторияси ректори Равшан Юнусов олиб борди. Унда ЮНЕСКО вакили Айкава хоним ҳам иштирок этди. Олимлар конференциядан олган таассуротлари билан ўртоқлашдилар, истак, мулоҳазалар ва таклифларини ўртага ташладилар.

Конференция иши якунидан келиб чиқадиган энг муҳим хулоса шуки, бу илмий анжуман анъанавий бўлиб қолиши зарур. Чунки бу тадбирда бугунги Шарқ мусиқа оламига хос долзарб масалалар ўртага ташланди. Кўпгина маърузаларда Шарқ, хусусан, қадимий Туркистон мусиқа ва созларнинг ватани бўлгани хусусидаги фикрлар айтилди.

Шунингдек, баъзи эътиборга молик таклиф ва истаклар ҳам айтилди. Хусусан, мусиқашунос Р.Абдуллаев «Тасаввуф ва мусиқа» мавзуига бағишланган анжуман ўтказиш зарурлигини таъкидлади. Тожикистонлик олим Т.Сатторов фестивал ва илмий анжуман негизида инсониятни маданият, мусиқа бирлаштиради, деган ғоя ётганини қайд этди. Яна бастакорлик ижодиётига жиддий эътибор бериш, «Сўғдиёна мусиқасининг бошқа Шарқ халқлари мусиқасига таъсири» масалаларига бағишланган алоҳида анжуман ўтказиш, мусиқашуносларнинг доимий журналини чиқариш, турли халқлар маданиятининг бир-бирига таъсири масалаларини кўриб чиқиш ҳақидаги таклифлар кўпчиликнинг эътиборини тортди.

Илмий анжуман якунида «Шарқ тароналари» халқаро мусиқа фестивалининг Декларацияси қабул қилинди.

Албатта, ушбу илмий-амалий конференциянинг аҳамияти, унда кўтарилган долзарб масалалар ҳақида ҳали илмий жамоатчилик чуқур фикр-мулоҳаза юритади. Анжуманда айтилганидек, эҳтимол, конференцияда қилинган маърузаларни тўплаб, бир китоб ҳолида чоп этиш имкони туғилар... Лекин нима бўлганда ҳам, тадбир унда иштирок этган олимларда катта таассурот қолдирди.

Қуйида ўзбекистонлик олима Дилором Муродованинг маърўзасини бироз қисқартириш билан эътиборингизга ҳавола этамиз.

Дилором МУРОДОВА

ЗАМОН ВА МУСИҚАЛИ ТЕАТР МУАММОЛАРИ

Маълумки, Марказий Осиёда мусиқали театр санъати XX асрнинг биринчи ярмида вужудга келган. Унинг шаклланиш жараёни Оврўпога оид кўп овозли композиторлик услубини ўзлаштириш билан бевосита боғлиқ. Эҳтимол, шунинг учун бўлса керак, кўп йиллар мобайнида санъатшунослик адабиётида мусиқали театрга тааллуқли масалалар асосан «Ғарб ва Шарқ» муаммоси доирасида ёритилди.

Замонавий мусиқали театр Марказий Осиё маданиятида чуқур илдиз ёйган бўлиб, ўз ичига учта мустақил турни қамраб олган. Булар мусиқали драма, опера ва балет жанрларидир. Ҳозиргача мусиқашуносликда мазкур жанрлар ҳар бир республикада алоҳида-алоҳида ҳолда таҳлил қилинди. Ваҳоланки, бу жанрларнинг тарихий йўли ва ривожланиш босқичлари ўзаро таъсирлар, алоқалар ва муносабатлар билан боғлиқдир. Ушбу масала мусиқали театр тушунчасига янги чизгилар қўшишга имконият очиб бераётгани сабабли ҳам эътиборимизни жалб этди.

Хўш, жанрлараро муносабатлар қандай вазиятда намоён бўлиши мумкин?

Марказий Осиёда мусиқали театр босиб ўтган узоқ тарихий йўлни кўздан кечирсак, унда аллақачон аниқлик киритилган масалалардан ташқари, мантиққа тўғри келмайдиган, парадоксал ҳодисаларга дуч келамиз. Агар уларни тор маънода битта жанр нуқтаи назаридан англамоқчи бўлсак, жумбоқ ечилмасдан қолгани аён бўлади. Айтайлик, масалан, нима учун Қозоғистонда 30—йилларда яратилган «Қиз Жибек» мусиқали драмаси фақат романтик опера ҳолида ҳозирги кунгача ўз саҳнавий қадрини йўқотмади? Ўзбекистонда эса машҳур «Тоҳир ва Зуҳра» эпоси асосида ёзилган мусиқий асар бир неча маротаба таҳрирдан ўтди, турли жанрларда намоён бўлди. Аммо шунга қарамай, театр дастурларида ўз ўрнини сақлай олмади. Нима учун Тожикистонда З.Шоҳидийнинг «Комде ва Модан» операси, Туркманистонда В.Муҳатовнинг «Ганли сақа» операси 60-йилларда юқори баҳолар билан қабул қилинди-ю, аммо тезда унутилди? Ниҳоят, нима учун 50-йилларда опера жанри инқирозга юз тутди ва мусиқали драманинг аҳамияти, аксинча, ўсиб, мустаҳкамланди. Бу каби саволларни кўплаб келтириш мумкин. Лекин муҳими, уларга тўғри жавоб топиш учун ҳар бир жанрнинг фақат ички аҳволини ўрганиш билан чегараланмасдан, жанрлараро муносабатларни инобатга олиб, ёндошмоқ лозимлиги аён бўлади.

Шу маънода Марказий Осиёда мусиқали театрнинг тарихий тараққиётини жанрлараро муносабатлар орқали кўриб чиқиш мақсадга мувофиқ, деб ўйлаймиз. Бу жараённи тўрт босқичга ажратиб, ҳар бирига қисқача таъриф беришга ҳаракат қиламиз.

Биринчи босқич: 1920—40 йиллар. Бу давр мобайнида учта жанр (опера, мусиқали драма, балет) ичида, шубҳасиз, опера ва унинг эстетикаси устун туради. Мусиқашунослик адабиётларини таҳлил қилиш натижасида маълум бўладики, ўша даврда ҳар бир янги мусиқий саҳнавий асарни баҳолашда энг аввало унинг опера драматургиясига қай даражада мос келиши аниқланар экан. Марказий Осиёда мусиқали драма Оврўпога оид опера намунасини ўзлаштириш жараёнида «оралиқ ёрдамчи қадам» сифатида вужудга келди. Балетнинг шаклланиши ҳам опера нагизиға мустаҳкам боғланган эди.

Иккинчи давр 50—60-йиллар билан чегараланади. Унинг асосий хусусиятларидан бири мусиқали драманинг обрўси ошганлиги, мустақил жанр сифатида тан олинганлигида деб ўйлаймиз. Жанрлараро алоқаларга келсак, бу вақтда мусиқали драманинг таъсири юқори нуқтага чиққанини кузатишимиз мумкин. Мусиқали драмадаги оммабоп мавзулар опера ва балетда қайта ишлатилиши, ютуққа эришган мусиқали драмаларнинг матнлари операга айлантирилиши шундан далолат беради.

Учинчи давр 70—80 йилларни ўз ичига олиб, бунда биринчи ўринга балет санъати чиқади. Ёш авлод композиторлари томонидан қизиқиш кучайгани туфайли балетнинг мавзу доираси кенгаяди. Энди асосий эътибор тарихий-инқилобий ва романтик-афсонавий образларга эмас, балки психологик ҳолатларни, шахснинг нозик ҳис-туйғуларини акс эттиришга қаратилади. Балетдаги янгиликлар опера ва мусиқали драмага ҳам ижобий таъсир кўрсатади. Унинг драматургик хусусиятлари бошқа жанрларни бойитишда қўл келади.

Тўртинчи босқич 90-йилларни ўз ичига олиб, бунда Марказий Осиё халқлари қиёфасида янги фазилатлар — миллий ғурур ва ўз қадриятларини улуғлаш хислатлари юзага чиқади. Табиийки, бу ўзгаришлар мусиқали театр фаолиятида ҳам ўз аксини топди. Хусусан, театрларга репертуар дастурларини тузиш ва саралаш ҳуқуқи берилди. Натижада, нафақат театрларнинг манфаатини ҳимоя қилиш, балки композиторлар ижодини фаоллаштиришга ҳам қулай имконият туғилди.

Бу даврга келиб жанрлараро муносабатларда ўзаро алоқалар, алмашишлар ва синтез жараёнлари кучайди ҳамда ҳар бир жанрнинг ўзига хос хусусиятлари яққолроқ намоён бўла бошлади. Бундан ташқари, жанрлар ўртасида бирлаштирувчи, ўхшаш ҳаракатлар ҳам муҳим рол ўйнади. Улар асосан шонли ўтмишдаги тарихий саҳифаларга таянган мавзуларда, анъанавий меросдан ва амалиётдан авайлаб олинган мусиқий воситаларда кўзга ташланиб, саҳнавий асарларнинг миллий руҳини чуқурлаштиришга хизмат қилмоқда.

Фикримизча, айнан шу йўлдаги тажрибалар ижодий ютуқларга эришгандагина мусиқали театрларнинг кўпгина замонавий муаммолари ижобий ечим топади.

ҚЎШИҚ БАЙРАМИДАН ИЛҲОМЛАНИБ

Яқинда якунланган республика қўшиқлар кўрик-танловининг ҳакамлар ҳайъати аъзолари орасида Ўзбекистон Композиторлар уюшмаси раиси Рустам АБДУЛЛАЕВ ҳам бор эди. Биз у кишидан қўшиқ байрами таассуротлари ҳақида сўзлаб беришни илтимос қилдик:

— Президентимиз ташаббуси билан бу йил иккинчи марта ўтказилган республика қўшиқ кўрик-танлови том маънода байрамга айланди. 15-16 август кунлари «Туркистон» саройида, 17 августда «Халқлар дўстлиги» концерт залида ғолибларнинг якунловчи чиқишларини томоша қила туриб, бунинг гувоҳи бўлдим.

Аввало бу йилги қўшиқ байрами, вилоятларда ҳам, пойтахтда ҳам ҳар томонлама пухта тайёргарлик остида ўтди. Айниқса, сўнгги босқичда қўшиқларни баҳолаган нуфузли ҳакамлар ҳайъатининг ҳаққоний иш жараёни кўпларга маъқул бўлди, деб ўйлайман.

Шуни мамнуният билан қайд этиш кераккки, бу йил халқ ичидан чиққан ҳаваскор ижрочилар асосий ғолиб ўринларни эгаллашга муваффақ бўлдилар. Жанрлар хилма-хиллиги билан бирга, ижро этилган қўшиқлар савияси баландлиги яққол сезилди. Халқимиз орасида қўшиқ шайдолари бу қадар кўплигига ҳайрон қоласан киши.

Мен биринчи ўринга лойиқ топилган сурхондарёлик Норали Алланазаров ижроси хусусида алоҳида тўхталишни истардим. Аввало, қўшиқ оҳангидаги миллийликни таъкидлаш лозим. Қўшиққа бахшилар услубининг сингдириб юборилгани ўзгача жозиба берган. Жаҳон қўшиқчилик санъатида ижро жараёнида ҳаракатга, рақс унсурларига алоҳида эътибор берилади. Бу номерда ҳам худди шундай ҳолатни, лекин миллий рақс намуналарини кўрамиз. Н. Алланазаров ижро услуби оригинал, рақс драматургиясида ҳам янгилик бор. Умуман, қўшиқ яхлит композицион тузилишга эга.

Шуниси муҳимки, бунга ўхшаш қўшиқлар кўплаб топилади. Ҳар бир қатнашчи, миллий анъаналар асосида замонавий яхши бир қўшиқ тақдим этишга муваффақ бўлган.

Энди қўшиқ байрамининг мавзу доирасига келсак, ниҳоятда ранг-баранг. Айниқса, бу йил болаларга бағишланган куй-қўшиқларнинг кўпайгани бизни қувонтиради. Хусусан, республика халқ таълими вазирлиги, Ёзувчилар ва Бастакорлар уюшмалари ҳамкорлигида ўтказилган танловда 45 та янги қўшиқ янгради. Улардан 30 таси танлаб олиниб, «Ўзбекистоним — Ватаним маним» номли тўпламда чоп этишга тавсия қилинди. Талабалар учун 20 та қўшиқ ёзилди.

Шунингдек, Қуролли кучларимиз шахсий таркиблари, чегара ва ички қўшинларда эстетик тарбияни кучайтириш, бой маданий меросимизни асраб-авайлашга ўргатиш мақсадида ҳарбий ватанпарварлик мавзуида аскар қўшиқлари ва маршлар танлови ўтказилди. Танловда бастакорларимиз 86 та сафда айтиладиган қўшиқлар, аскар қўшиқлари ва маршлар билан қатнашдилар. Давлат автомобил назоратчиларига бағишлаб эса 10 та қўшиқ яратилди.

Бу йилги қўшиқ байрамидан илҳомланиб, яна янги-янги танловлар ўтказишни режалаштирдик. Хусусан, Ўзбекистон Республикаси Маданият ишлари вазирлиги, Ўзтелерадиокомпания, «Камолот» Ёшлар жамғармаси билан ҳамкорликда Миллий эстрада қўшиқлари ва ижрочилар танловини шу йилнинг декабр ойида ўтказиш режалаштирилди. Шунингдек, чет эл ва ҳамдўстлик мамлакатлари санъат намояндалари иштирокида кейинги йили классик мусиқа халқаро фестивалини ўтказмоқчимиз. У «Жаҳон мусиқа намояндалари» деб номланади.

Хуллас, икки йилдан буён ўтаётган қўшиқ байрами халқимизга чин шодиёна улашиб, уларнинг келажакка ишончларини янада мустаҳкамлашга хизмат қилмоқда.

Г. ФАЙЗИЕВА

ШОИР ТЎЙИГА БАҒИШЛАБ...

Бир мухаммас тарихи

Эркин Воҳидов ҳаётий йўли, шахсияти, баъзи асарлари яратилиши тарихи ҳақидаги «Шоир бўлиш осонмас» китобини тайёрлаш жараёнида шоирнинг ҳали ҳеч қаерда эълон қилинмаган шеърларини, шунингдек, шоирга бағишланган айрим асарларни аниқлашга муваффақ бўлдик. Ана шундай асарлардан бири шоир Чустий қаламига мансуб. Мухаммас жанрида битилган ушбу шеър Эркин Воҳидовнинг уйланишига бағишланган. Фикримиз англашиларли бўлиши учун гапни сал нарироқдан бошлашга тўғри келади.

Эркин ва Гулчеҳрахонларнинг тўйлари 1963 йилнинг 14 июлида бўлиб ўтган эди. Тўйда кўплаб шоиру олимлар, созандаю хонандалар, аскиячию қизиқчилар — хуллас, ўша йилларнинг машҳур санъаткорлари иштирок этишди. Келин-куёвни биринчи бўлиб Ғафур Ғулом қутладилар. «Бахтли бўлинглар, одамлар ҳавас қиладиган ширин ҳаёт кўринглар, бир-бирингизга умр бўйи кўмакдош, меҳрибон, вафодор бўлинглар», деб эзгу ниятлар билдирдилар. Сўнг Эркин ва Гулчеҳрахонларнинг ҳар бирига алоҳида-алоҳида насиҳатлар қилдилар. Табрикларининг охирида «Куёвтўра Эркинжон шу вақтгача менга шогирд, ўғилдай гап эди. Гулчеҳрахоннинг отаси марҳум Ғуломиддинхўжа менинг эски ўртоғим, қадрдоним бўлганлиги боис энди бизга куёв ҳам бўлди», деб ҳазиллашдилар-да, шеър ўқиб бердилар.

Тўй қизигандан қизиди. Бир ёнда Фахриддин Умаров, бир ёнда Неъматжон Қулабдуллаев авжига чиқишди, бирбиридан чиройли табрик сўзлари айтилмоқда. Шоир Чустийнинг «Мани бахтим олиб келди бу хил тўю томошага» деб бошланадиган мухаммаси тўйга алоҳида файз ва руҳ бағишлади. Шуни таъкидлаш керакки, Чустий Эркин вояга етган Саҳибоевлар хонадонининг қадрдони эди. Эркиннинг ота ўрнидаги тоғаси Каримбой Саҳибоевнинг дўсти ва улфати бўлган Чустий адабиётга ўзига хос овози, сози билан дадил кириб келаётган ёш шоирни ғоят эъзозлар, дилбар шеърлари, достонларини қадрлар, ғазалнависликдаги дастлабки ютуқларидан севинарди. Бу хонадонга ҳурмати, Эркинга меҳрини тўй баҳонасида ифодалашга ошиққан кекса шоир қўлига қалам олиб илҳом билан шеър ёзишга киришди. 40 мисралик мухаммасда тўйнинг манзараси чизилади, келин-куёвга бахт тиланади.

Тўй куни — 1963 йилнинг 14 июлида ёзилган ва никоҳ кечасида ўқиб берилган мазкур мухаммас Чустий арузда кўплаб ажойиб ғазаллару мухаммаслар яратган шоир бўлганлигининг яна бир жонли далилидир. Ушбу мухаммас яратилганидан сўнг ўттиз тўрт йил ўтгач биринчи маротаба ўқувчиларга тақдим этилмоқда:

Мухаммасни шунча вақтдан буён авайлаб сақлаб, бизга лутфан тақдим этган шоирнинг талабалик сабоқдоши — норинлик адабиёт ўқитувчиси Абдураҳмон Назаровга чин дилдан ташаккур айтамиз.

Мани бахтим олиб келди бу хил тўйу томошога,
Бу тўйхона чироғин ҳар бири ўхшар сурайёга,
Фалак ҳам суқланиб боқмоқда икки нур сиймога,
Чаман булбуллари ҳам чиқдилар авжи тасаннога,
Етушти ошиқу маъшуққа, маъшуқ етди шайдога.

Чаман гулчеҳрасин яшнатди бу эркин назар солди,
Қуёш ой бошидан сочмоқ учун чўнтакка зар солди,
Дилим ҳалвогари табрик қозонига шакар солди,
Ширинлик муждаси кими кўнгилга завқлар солди,
Кетурдум парча қоғозга ўраб бу тўйга совғога.

Тутиб гулдаста юлдузлар билан шамсу қамар келди,
Қуюқ табриклаб аҳли донишу, фазлу ҳунар келди,
Фалак зуҳросидан Гулчеҳрахонга муждалар келди,
Само баҳромидан Эркин йигитга минг асар келди,

Азизлар фикрини жалб айладим мен ушбу маъногa.
Намоён этди менга зўр тасаввур мисли ойина,
Қуёш кошонасида наслингиз фандан ясар зийна,
Кучиб ўпмоқ учун очмиш уларга муштарий сийна,
Юрур ой томида гўё Терешкова Валентина,
Шу хил мардоналар Сиздан туғилсин ушбу дунёга.

Жаҳондан маҳв ўлур — ҳеч ким эшитмайдур уруш отин,
Яқин келгуси авлод кўрсатур бу сўзлар исботин,
Фаришта бўлса тиз чўккай кўриб озод башар зотин,
Ўғил-қизларнинг ижодин билиб кашфу камолотин,
Улуғбек мақтасин шайҳур раиси Ибни Синога.

Йигит ўз жисмида гар севгили жононасин жон дер,
Унинг жонони ҳам сўзида содиқ, пок виждон дер,
Шу хил умр ўтказувчиларни эл чиндан қадрдон дер,
Қариб қолганда ҳам ўз кампирин ўз чоли жонон дер,
Бу хил ўй ўхшагай байрамгаю тўйу томошога.

Бу истаклар гулин сиз ундиринг сўлмас гулистонда,
Яшанг, Гулчеҳрахон, Эркин, яшанг бу тоза давронда,
Бугун сизларга ёр-ёр айтишурлар сайри осмонда,
Кўрингай бу каби тарихи тўйлар шеър, достонда,
Юрак девонидан бу бир варақ сиз икки барнога.

Териб табрик гулин келтирдилар покиза боғлардан,
Бу тўйга нур ёғилди юзи ой, кўзи чароғлардан,
Ичиб илҳом сувин тинмай оқар қайнар булоқлардан,
Муборакбод этиб Чустий мен ҳам вақти чоғлардан,
Қуйинг соқий, қадаҳ бўлсун лимо-лим тоза винога.

Раҳматилла ИНОҒОМОВ
тайёрлади.

Боши 3-бетда

суратлар мажмуи. Уларда озиғи ва тириклиги дарду ишқ бўлган кўнгил бор бўй-басти билан намоён бўлган.

Бир мусиқий қон қуй
танамга,
Юрагимни рангларга
тўлдир.
Қаттиқроқ ур дамни
бошингга,
Синдирмагин, ўлдирсанг,
ўлдир —

дейди шоир ишққа мурожаат этиб. Йўлдош Эшбек шеърларида гул, шамол, от, ой, қуёш сингари табиат бўлаклари инсон руҳий оламини очиш калитига айланади. Шоир бу олам туйғуларига, туйғулари юрагига, юраги вужудига сиғмаётган лирик қаҳрамон учун Сўздан ҳудудсиз бир кенглик яратади. Ана шу кенгликларда туриб, ўзини, замондошларини, заминдошларини — Инсонни инкишоф этади. «Тоғ шамолиман» ва «Тулпорим» ана шундай инкишоф ҳосиласи. Умуман, Йўлдош Эшбек шеърияти ифода-усулнинг, тимсолларнинг, оҳанг ва лексиканинг халқоналиги, туйғуларнинг шиддатлилиги билан ўзига хос.

Аммо шоирнинг руҳий парвози «Ёшлик»да эълон этилган (1996 йил, 5-сон) бир туркум шеърларда ана шу авжидан бир қадар қуйи ингандай. Уларда шакл учун мазмунни қурбон қилишдай бир ҳолат сезилади:

Чумолининг ғазабидан
қўрқадурман,
Мени кўриб ҳайқирса
не тонг:
«Ҳай.. қирса нетонг!»

Кейинги йиллар шеърияти юқорида тилга олинган шоирлар ижоди мисолида бир қадар ютуқларни қўлга киритган эсада, турғунлик йилларида «тобланган» декларативлик, саёз фикр, жўн тасвир, мадҳиябозлик энди ўзини замонавий мавзулар бағрига урганлигидан ҳам кўз юмиб бўлмайди. Бу ҳолат, айниқса, истиқлол, Амир Темур, Ислом ва тасаввуф, тарих сингари муқаддас мавзулар талқинида яққол кўринади. Бу мавзуларнинг моҳиятини, муқаддаслигини дилдилдан ҳис этмаслик, поэтик мушоҳаданинг ғариблиги, тарихий воқеаларни XX аср кишисининг — шоирнинг бадиий тафаккури орқали баҳолай олмаслик тубандаги каби пафоссиз, қуруқ, бир-бирига ўхшаш эгизак мисраларнинг пайдо бўлишига олиб келган:

Бош устига, эй буюк руҳ,
Шоҳижаҳон, соҳибқирон,
Йўлингизда тўрт
бўлди кўз,
Сизсиз ғариб мулки Турон.

Бу дунёда чаманлар кўп,
Бу дунёда Ватанлар кўп,
Барчасида яшнар гуллар,
Барчасида яйрар диллар.

Менинг учун азиз бўстон,
Ўзбекистон, Ўзбекистон!

Хизматга ол, корингга бир
ярай мен ҳам,
Орзуларим бирла кирай карвон бўлиб,
Сен — мулкимсан, бойлигимсан, хазинамасан,
Даргоҳингда турай бедор дарбон бўлиб.

Қизиғи шундаки, ижтимоий ҳаётдаги эврилишлар катта ёшдаги шоирлар ижодида инъикос этаётган бўлса, ёшлар шеърияти тобора қалб ортига, рамзу мажозлар ортига бекинмоқда.

ШЕЪР — ҲАҚИҚАТ ДАРАКЧИСИ

Ижтимоий ҳаётда моддиятга интилиш кучайган сайин, шеърият шунча қалбга томон чекинмоқда. Абдувоҳид Ҳайит, Лайло Шариф, Паҳлавон Содиқ сингари ёш шоирларнинг ўзлигини ахтараётган лирик қаҳрамони ўзликни англашнинг мукаммал Шарқ фалсафаси билан тўқнаш келаётгани, улардаги тасаввуфий оҳанглар машқларидан аён кўриниб турибди.

Ёш шоир Абдувоҳид Ҳайитда образли тафаккур тарзи кучли. У дунёга ўзига хос нигоҳ билан боқади, бутун борлиқ билан ўзида уйғунлик сезади:

Ахир, топингандим, сенга,
ниначим,
Ахир, яшагандим сенда,
ёнарқурт.

Абдувоҳид учун Қалбдан-да улуғроқ каъба йўқ. Унингча, инсоннинг ўзлиги, бутун коинот ана шу Қалбда мужассам. «Етишсам, арш қадар, манзил етишсам, Ўзимдан топсам ўзликдан асарни», — дейди у.

Лайло Шариф эса дардда, изтиробларда бахтиёрлик туяди. «Кўнглимда бир ҳовуч нур бор, заминдош, Қуёшнинг нурлари набира унга» — бу Лайлонинг Қалбни англаши. Унинг шеърларида маъюс бир оҳанг, хоксор руҳнингувратлари бор.

Фикрсизлик, тасвирда ғализлик, грамматик хатоларга Дилдора Худойназарованинг «Юрагимда ғамларим бир талай» («Ёшлик», 1996, 1-сон), Нуруллоҳнинг «Гардун кузагининг хазони хаси» (шу ойнома), Дилфуза Комилованинг «Кўмиб келдим ўзимни ҳозир» («Ёш куч», 1996, 5-сон), Асқар Шокирнинг «Мен энди сиғинмам» («Ёшлик», 1996, 2-сон) шеърларида дуч келдик. Умуман, бугунги ёшлар шеъриятига хос яна бир оқсоқлик ҳуда-беҳудага Исломга, тасаввуфга «осилиш», Аллоҳни тилга олиш, ўзини динда кўрсатишда намоён бўлаётир. Чунончи, Ҳалим Каримнинг «Жойнамоз» шеърида бундай қусур яққол кўринади. Шоир юракда бўлмаган эътиқодни қаламга олишга уринади. «Энди мен, жўралар, ёшгина бир чол», «Дуолар қиламан донолар мисол», «Сенга ошнолигим юрагимга соз» каби мисралар сунъийлиги, жўнлиги, ғариблиги билан ўқувчининг ҳафсаласини пир қилади.

Аксарият шоирларимиз ўзларини дарддан адо бўлган, хиёнатга дучор бўлган, ёридан айрилган қилиб кўрсатадилар. Бу дарднинг на сабаби бор, на юпанчи! Нуруллоҳ «Менинг кўзларимни очган эй олов, Кўз очдим, не тонгким, чўғ фалак ёнар. Ҳижрон маъвосида оташ дил маним, Кўкларда ўт ичра кўринган малак» дея пойма-пой мисралар тизса, Сафар Оллоёр «Кўҳна уй олдида нозннинг саси йўқ — Энди жувон бўлган ул эрка қизи», Баҳодир Худойберган «Фахрли қайнота, қайнона-зулм, Менинг тўшагимда бегона ётар» дея ўта шахсий дардларини дастурхон қилишдан истиҳола этмайдилар. Ахир, адабиёт - хонаки дардлар майдони эмас-ку!

Муҳаббат ҳақида ёзмоқчи бўлган ҳар бир ижодкорнинг — хоҳ у ёш бўлсин, хоҳ муайян адабий тажрибага эга бўлсин — кўз ўнгида ҳамиша «Қаро кўзум», «Мен сизни севардим» (Пушкин), Шириннинг Фарҳодга, Татьянанинг Онегинга мактуби, «Биринчи муҳаббатим» ёхуд «Кўп кезма дарахтзор боғлар ичинда» каби асарлар қад ростлаб турмоғи, шоир мезонни ана шуларга қараб олмоғи лозим. Бир пайтлар насримизни оммавий «айрилиш» тасвирлари босиб кетган эди: йигит ва қиз учрашди, бир-бирини севди, бирга бўлди, аммо ажралиб кетди! Оҳ-воҳ! Кўз ёшлар!.. Энди худди шу ҳолат шеъриятга кўчганга ўхшайди. Бугуннинг шоири ҳам «Ҳолим кўриб кимлар кулди ҳам. Э, кўй, куйган бир сенми фақат?» (Марҳабо Умрзоқова), «Кул айлади қалбимни ҳижрон, Менчи, ҳайрон ўлмаганимга» (Сафар Оллоёр), «Алдамчи кўзингиз боқади ҳар ён, Сизга завқ бағишлар севгимас, ҳавас» (Сурайё Шарипова), «Айрилиқ телбага айланиб қолди, Таслим бўлди унга севги омонат» (Жамшид Ҳақбердиев), «Баҳорда танишган эдик, Турналар келганда... Сўнг кўнгил алишдик» (Холиқ Назар) сингари мисралар билан ҳам муҳаббат бозорини, ҳам «шеърият» бозорини қизитаётганга ўхшайди.

Бугунги шеърият яна шуниси билан дийдираб турибдики, серсўзлилик, луғатдан ахтариб топиладиган сўзлар, маъносиз иборалар унинг устига дўлу селдай ёғилмоқда. Бу ҳолат Вафо Файзулло, Паҳлавон Содиқ, Сафар Оллоёр шеърларида яққол кўринади. «Шабнам сўқмоқчага киради суқим», «Девонаваш сароб кўзим қоплаган, тирикўлигимга боқмайди сахий», «Яқинларим йироқ, сўнгсиздир ҳаққи, Тушларимда туртар беиззат вахий Умрим дудуқланиб ўтаётган лаққи», «Овозалар севар ул қизнинг ҳуснин» «Шеър ёздим йўлига, исмидир васфи» (Вафо Файзулло. «Ёшлик», 1996, 2-сон); «Руҳият насими на сийм Насимий», «Қаҳр қотилмиди, қатлимда жаллод, Заҳр ботилмиди, заҳримда — таъма», «Асро кечасида кетамиз дединг — Бир басир туғёнга тўлғондим» (Паҳлавон Содиқ. «Руҳият насими». Т., 1994) каби жумлаларга нима дейсиз?!

Умуман, сўз қўллашдаги камчилик икки хил кўринишда намоён бўлмоқда: бир томондан, ижодкорлар сўзнинг маъносига, маъно товланишларига эътибор қилмасдан пала-партиш қўлласалар, иккинчи томондан, ўзбек тили қоидаларига ёт усуллар билан сўз ясалмоқда. Масалан, Асқар Шокир «Пахмоқ сочларини тарар нозланиб, Чимилдиққа кирган ҳув дунё» (чимилдиққа пахмоқ соч билан кирилмайди) деса, Оймомо Обидова «Наҳотки сабрим тўлиб гул коса ўйилмишдир» (гулкосанинг ўйилишини тасаввур қилиб бўлмайди, сабр тўлиб-тошиши мумкиндир), дейди. Ёки Шамсия Худойназарованинг «Юрак яфроғига тиғ билан ўйиб» деганида ҳам сўзнинг маъносига эътибор қилмаслик бор: ахир, япроқ нозиккина бўлса, уни тиғ билан ўйиш шартмикан?

Албатта, бир мақола доирасида кўплаб шоирлар ижодини тадқиқ қилишнинг имкони йўқ. Аммо юракда бир умид, далда, ишонч бор. У ҳам бўлса бугунги ёш шоирларнинг китобларини варақлаганда чақмоқдек эътиборни тортадиган фикр, шеър, байт, мисраларнинг борлиги. Юракка бориб тегадиган сўнгсиз изтироб, дарду ҳижрон, лоқайдликка қарши исён туйғусининг ёниқлиги. Демак, ўзбек шеъриятининг эртасига умид билан қараса бўлади.

АКС-САДО

ФОЗИЛ ИНСОН ҚИССАСИ

Республика радиосининг «Олтин мерос» ижодий гуруҳи «Мангуликка пойдор» туркум эшиттиришларини бошлади. Бир соат давом этган дастлабки эшиттириш ғоят сермазмун бўлди. Унда асримиз бошларида (10-20-йиллар) Туркистон ва унинг узоқ-яқин сарҳадларида илм, маърифат, маданият ривожига салмоқли ҳисса қўшган, истиқлолимиз пойдеворига тамал тошини қўйганлардан фозил бир инсоннинг ишлари ва ҳаёти ҳақида ҳикоя қилинди. Бу қатағон қурбони Саййид Ризо Ализода эди. Қисса эшитганларда қаттиқ таассурот қолдирди. Фикр-ўйларга толдирди. Дарҳол тилга тушди.

Сценарий муаллифи устод Ғайбуллоҳ ас-Салом бу комил инсон, қомусий билим соҳиби ҳақида интиҳойи фахр ва эҳтирос, алам ва изтироб ила қалам чекди. Биз учун тамом янги далиллар, муҳим маълумотларни келтирди. Уларга ўзининг ўткир, ёниқ муносабатини билдирди.

Маълум бўлдики: Саййид Ризо муаллим ва мураббий, муҳаррир ва муғанний (торзан), тилшунос олим ва шоир, мутаржим ва муаррих, актёр ва матбаачи, мутасаввуф ва фирқа фаоли ва яна кўп касб-ҳунарлар эгаси сифатида шуҳрат қозонган. 500 га яқин асар ёзган. Улар Марказий Осиё, Эрон, Покистон, Афғонистон, Туркия, Озарбайжон, Татаристон, Қримда чоп этилган. Кўп ишлари ва таржималари бир неча марталаб босилиб чиққан. Она Туркистоннинг бирлиги ва жипслиги, туркигўй ва форсийзабон, биринчи навбатда ўзбек ва тожик халқларининг қондошлигини мустаҳкамлаш йўлида жонбозлик қилган. «Ўтган кунлар», «Меҳробдан чаён» румонларини тожикчага ўгириб, чоп эттирган. Ўзбек ва тожик мактаблари учун алифбелар, арифметика дарслиги, «Тожик тили грамматикаси», икки жилдлик русча-тожикча луғат тартиб берган. «Саодат асири» деган румони бор. Шеърий мажмуалар чиқарган. УзДУ (Самарқанд дорилфунуни)да араб ва форс тилларидан дарс берган. Садриддин Айний, Маҳмудхўжа Беҳбудий, Исмоил Ғаспирали (Гаспринский), Собир Тоҳирзода, Файзулла Хўжаевлар билан яқин, дўстона муносабатда бўлган. Таниқли ҳинд олими ва табиб Саййид мавлоно Баракатуллоҳ Ализода жанобларида билан танишиш учун Самарқандга келади. Ўн иккита тилни — ўзбек, тожик, форс, араб, озар, усмонли турк, татар, курд, ўрис тилларини мукаммал эгаллаган. Олмон, инглиз, фаранг тилларини яхши билган. Арман, иброний ёки иврит (қадимги яҳудий) тилларидан дуруст хабардор бўлган. Кўп тилни билиши унга обрў, шуҳрат ва... кулфат келтирган. Матбуотдаги рўйрост аксилингиз ташвиқоти учун Англия разведкаси жосуслари унинг бошига 50 минг фунт-стерлинг мукофот ажратган. Болшавойлар эса сидқидил хизматлари эвазига Оғони инглиз жосусига чиқариб, ҳибсга олишган. Узоқ Владимир шаҳри турмасининг қоронғи, зах яккашин хонасида 8 йил азобу қийноқларда сақланган. Тўқилган барча айбларни рад-бадал қилган. Иймонини ютмаған, ҳеч кимни сотмаган. «Халқлар доҳийси»га ёзган сон-саноқсиз хатларига (40 та!) жавоб бўлмаган. Ниҳоят, руҳан синган. Буткул ҳолсизланиб, 1945 йилда ҳибсда жон таслим қилган. Турма нозири яҳудий Раввинский бу фавқулодда нодир маҳбусдан ярим тунда ўз она тили ибронийни ўрганади. Яхшиликлар қилиб, ўз ҳаётини хавф-хатарга қўйиб бўлса-да, оиласига онда-сонда хат-хабар юбориб туришига имконият яратади. (Бу хатлар ҳам маҳаллий исковучлар томонидан ушлаб қолинган!..)

Айтилган маълумотларни лоқайд эшитиб бўлмайди. Дардли, изтиробли сатрларни сухандонлар Муҳаммаджон Хўжаев, Манзура Аҳмадалиевалар навбатма-навбат босиқ, ғамгин, баъзан синиқ овозда ўқишганини, мунгли, ҳазин мусиқа садоларини тинглаганда беихтиёр жисму жонимиз, руҳимиз титраб кетади. Бўғзимизга нимадир тиқилгандай бўлади. Айниқса маҳбуснинг оила аъзоларига мактуби, сўнгги шеърий мисралари — вужуди: боши, қўл-оёқлари, юраги билан видолашуви — улардан розилик тилашини эшитиш жуда оғир! Қанчалар бедодлик. Фожеий қисмат. Шундай донишманд, зукко зот, бир ўзи бутун бир дорилмуаллимин заррача айбсиз-несиз машъум қатағон қурбони бўлиб ўтирса. Ва бу ғаддорлик узоқ йиллар сир қолиб кетса!!

Чўлпон ва Фитратлар, Беҳбудий ва Ализодалар Туркистон диёрининг озодлиги учун тинимсиз курашдилар. Азиз жонларини қурбон қилишгача бордилар. Болшавойлар ваъда қилган, тантанавор кафолат берган ҳуррият ва истиқлол ғирт сохта, пуч эркинлик бўлиб чиққанини тарих бир неча бор тасдиқлади. Оғойи Саййид Ризо «Таёқ» мажалласининг 1920 йил 1-сонида босилган фелйетонларининг бирида «Болшевикларнинг ҳукумат оти билан қилғон хиёнат ва фисқлари» мусулмон халқини мусибат ва балолар, мудҳиш оқибатларга олиб келишини ёзган, ҳушёр кўз, тиниқ ақл билан огоҳлантирган эди. (У 20 га яқин газета ва журналларда мунтазам қатнашган.) Улуғ ота-боболаримиз орзу қилган, курашган, қурбонлар берган чинакам озодлик энди келди.

Беҳбудий, Мунаввар қори, Ализода сингари тараққийпарвар инсонлар, жадидлар юрт истиқболи, миллат равнақини кўп жиҳатдан маърифат, маънавият, маданият, илм-фан ривожида кўрдилар. Ёшларнинг чет элларда таҳсил олиши, тил ўрганишлари бағоят муҳимлигини қайта-қайта тайинладилар ва таъкидладилар. Йигирманчи йилларда бир гуруҳ истеъдодли йигит-қизларимиз Германияга ўқишга юборилган эди. Уларнинг қисмати фожиали бўлди: буюкдавлатчилик шовинизми, Шўроларнинг риёкор сиёсати ўзга миллатлардан комил одамлар етишишига тоқат қилолмасди. Турфа миллатларнинг сара гулларини чилпиш, қирқиш, йўқотиш кейин ҳам ботбот такрорланиб келганига тарих шоҳид. Ёмон кўзлардан асрасин: мавлоно Ализодаларнинг орзулари ушаладиган бир яхши замон мана энди ташриф буюрди. Мустақил юртимизнинг хорижий мамлакатларга ўқишга кетаётган ўғил-қизлари етук мутахассис, истиқбол эгалари бўлиб қайтишига жуда-жуда ишонгимиз келади.

Чин маърифатпарвар, миллатпарвар зиёлиларимиз «Ватанни севмоқ иймондан» эканлигига иймон келтирганлар. Ҳазрат Ализода «Туркистон — бизнинг ватанимиз» мақоласида ёзган эди: «Шу ернинг об-ҳавосидан баҳраманд бўлиб камол топсанг-у, унинг шарафини ҳимоя қилмасанг, (она диёринг) оёқости бўлишига, қадрсизланишига йўл қўйсанг, нобакор ажнабий ўз ватани шон-шавкати учун сенинг ота-боболарингнинг қони тўкилган ерингни ваҳшийларча топтаб, қонингни симирса ва уни ўзининг ахлатхонасига айлантирса-ю, сен ҳиссизларча қараб турсанг ёки ундан қочсанг, ўзинг унинг ғоратланишига кўмаклашсанг, унда сен бу ватаннинг номусли ва содиқ фарзанди эмассан!»

Раҳматлик Саййид Ризони қайта кашф этиш, пок номини тиклашда фан арбоби, профессор Ғайбуллоҳ ас-Саломнинг хизмати катта. У 31 йил муқаддам ёзган «Тил ва таржима» китобида «С. А.» деган ном остида кўплаб ранг-баранг асарлар эълон қилган муаллиф билан қизиқиб қолгани, хаёлини мудом банд этгани, вақти-соати келганда жиддий шуғулланишни кўнглига тугиб қўйганини ёзган эди. С.А. асарларининг услуби Садриддин Айнийникига ўхшамас (гарчи у ҳам С.А. бўлса-да!), демак, бошқа бир зўр, истеъдодли муаллиф ҳақида сўз борар эди. «Ўзингизнинг бир мақолангизда С. А. деган исм-шариф билан қизиқиб қолганингизни билдим, — деб қолди бир куни телефон орқали самарқандлик таниқли иқтисодчи олим Эркин Хўжаев. — Бу зоти пок Ализода бўладилар. Эслаб қолинг: Саййид Ризо Ализода! Мана бу манзилгоҳга бориб, фалончи одамлар билан учрашсангиз, анча-мунча антиқа маълумотлардан воқиф бўласиз!» Олим бетоблиги, ўз ташвишларини ҳам унутиб, дарҳол шаҳри Самарқандга йўл олади. Худди хазина топгандай. Жаноби Саййиднинг жигарбандлари, қариндош-уруғлари, ёр-биродарлари билан танишади. Яна икки топқир борадилар. Панжоб қабристонида хоки пойини тавоф қилади. «Моваруннаҳр фарзанди», «Уни «Оғо» дер эдилар», «Соҳиби даврон» каби мақолалар эълон қилади. Радио ва ойинаи жаҳонда бу гапларни бир неча марта шоён этади. Махсус рисола тайёрлайди. Таваллудининг 105 йиллигида иштирок этиб, маъруза қилади.

Саййид Ризо Ализода наинки мусича, чумолига ҳам озор бермаган шафқатли, мўмин инсон бўлган. Қариндоши Мади бобонинг айтишларича, қаҳратон қиш кунларида, айвоннинг тепасига девор бўйлаб ип тортиб чиқаркан-да, шифтга ипнинг учини айлантириб, бир дона чақмоқ қанд боғлаб қўяркан. Ипга илашиб борган оч чумолиларнинг қанддан баҳраманд бўлишини завқланиб томоша қиларкан.

Озар ҳажвийнавис шоири Собир Тоҳирзода Шамоғи шаҳрида оғир бетоб бўлиб ётганида, ул зотни бориб кўради. Ҳолидан хабар олади. Рўзғорига кўмаклашади. 1911 йили Собир оламдан ўтгач, дўстлари билан Самарқандда 40 кун аза тутишади, адиб ҳақига хатми Қуръон ўтказишади. Оқибатни қаранг-а!

«Шўрои инқилоб», «Бухорои шариф» нашрларида «Бухоро, уйғон!» деган оташин мақоласини ўқиб, ғоят таъсирланган ёш Файзулла Хўжаев Самарқандга, жаноби муаллифнинг хонадонига келади. 3-4 соат суҳбат бўлади. Эшонжон (Файзуллага шундай мурожаат этишган) устодни Бухорога таклиф этади. Қачонки Ф. Хўжаев собиқ республика халқ комиссарлари кенгашининг Раиси лавозимига тайинлангач, Саййидо ўғли Тоғи ва бир шогирди билан муборакбодга борадилар. Ташрифни эшитган Раис жаноблари Аркдан устод истиқболига ўзи чиқиб, камоли эҳтиром билан кутиб олади. Ичкарига олиб кириб, узоқ суҳбат қилади. Оғо қайтиши маҳалида халқ таъминоти бўлимига ёзма амр қилиб, бир қопча қанд, бир яшик чой, бир яшик совун, икки тўп газламани ҳадя этади. Самарқандга қайтишгач, Оғо рўйхат тузиб, ҳамма совға-саломларни ночор, муҳтож одамлар, етим-есир, ғарибу ғураболарга тарқатишади.

1919 йили шаҳарнинг Боғишамол туманида вабо тарқалганда, хайрия ташкилоти тузади. Атоуллохон, Мерлис, Дейч, Забелин, Фарҳодий каби шифокорлар беморларни текин муолажа қиладилар. Аҳолига моддий ёрдамлар кўрсатадилар.

Радио тўлқинлари орқали таралган, публицистика, шеър, мусиқа, титроқ овозлар, савол ва тасдиқ, мантиқ ва эҳтирос билан омухталашган бу каби хабарлардан ҳушёр ва дидли тингловчи сеҳрланиб қолади. Агар бир инсоннинг эзгу ишларига шунга яраша мукофот тайин этилганидами, бизнинг қаҳрамонимизнинг бошидан зар ёғдирсалар керак эди. Унга тириклик чоғидаёқ ҳайкал ўрнатсалар арзирди. Афсус ва надоматким, бунинг ўрнига уни зиндонга ташладилар. Ит азобини бердилар. Эзгуликнинг дояси ҳам, кушандаси ҳам ёвузлик бўлиб чиқди. На илож. Тақдир.

Ажал оғушига ташлаганларида ҳам, вафотидан кейин Самарқанд заминига бир сиқим хокини кўчириш учун атиги икки газ гўр сўралганида ҳам айрим рақибзода ёки собиқ партокарат раҳбарлар мижғовланиб қолишди. «Ҳим... Дарвоқе, Ализода... Унга Самарқанд шаҳридан нақ икки қулоч ерни қаёқдан топайлик», дедилар без бўлиб. Эҳ, одамлар, одамлар... Ҳайф!

Ҳуқуқсизлик, мутелик кўпчилигимизни қўрқоқ, ҳадикчи қилиб қўйган. Жаноби Саййиднинг невараси Фарҳод Ализода оқланган бобосининг хокини она юртига кўчириш учун 1977 йилдан бошлаб нақ 10 йил уринади. Вилоят, шаҳар маъмурлари бир парча қоғоз беришдан чўчийдилар. Владимир шаҳри ҳокими Роберт Карлович Магазин Самарқанд шаҳар ижроқўми, вилоят фирқа қўмитаси саркотибининг бир энликкина қоғозни дариғ тутганидан ҳайронлол бўлиб қолади. Раҳматлик маҳбус ҳатто қонун амри билан оқланганида ҳам! Нима қилиш керак? Олийжаноб инсон Роберт Магазин бутун масъулиятни ўз зиммасига олади. 1987 йил кузида бобонинг суякларини авайлаб кўчиришда шахсан иштирок этиб, майитни неварасига топшираркан, дейди: «Сизга тўзим берсин, азизим Фарҳод Тоғи ўғли. Қарангки, Бобонгиз менинг мен билмаган она тилим ибронийни билар экан. Унинг даҳоси қаршисида тиз чўкиб таъзим қиламан. Жойлари жаннатда бўлсин». Шу зайлда, орадан 42 йил ўтиб, Оғо иккинчи дафъа, энди киндик қони томган она шаҳрида дафн этилади.

Саййид Ризо Ализода таваллудига 110 йил тўлди. Озарбайжонда бу сана яқинда кенг нишонланади. Президент Ҳайдар Алиев жаноблари Тошкентда Фарҳод Ализодани қабул қилиб суҳбатлашди. У мавлоно раҳматлик Саййид Ализоданинг катта хизматларини алоҳида таъкидлаган. Бокуда ўтадиган кенг илмий-назарий анжуманга Ф. Ализода, Ғ. Саломов, С. Ҳайитовларни таклиф этишган.

Мамлакат радиоси орқали берилган «Мангуликка пойдор» эшиттиришини тайёрлашда режиссёр А. Рўзиев, муҳаррир Ш. Абдуллаева, овоз созловчилар К. Ёқубов, Г. Исмоиловаларнинг ҳам хизматлари катта бўлди.

«Яқин орада бундай зўр эшиттиришни тингламаган эдим, — дейди Ўзбекистон Фанлар академиясининг мухбир аъзоси, устод профессор Матёқуб Қўшжонов. — Радиога, муаллифга қўнғироқ қилиб табрикладим. Қайта эшиттиришларини, шундай нарсаларни кўпроқ беришларини сўрадим. Ализода ва у каби мўътабар зотларни кенгроқ таништиришимиз керак одамларга. Ватандошларимиз ўз улуғлари, истиқлол қурбонларини билиши, уларнинг руҳи покларини эслаб туриши даркор».

Шундай. «Ўтмишни ўйласанг — келажак порлоқ», деб бекорга айтмайдилар.

Сайди УМИРОВ

МУАССИСЛАР: ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ МАДАНИЯТ ИШЛАРИ ВАЗИРЛИГИ, ЎЗБЕКИСТОН ЁЗУВЧИЛАР УЮШМАСИ
* * *
НОШИР: ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ «ШАРҚ» НАШРИЁТ-МАТБАА КОНЦЕРНИ

ЎЗБЕКИСТОН АДАБИЁТИ ва САНЪАТИ
ÖZBEKISTON ADABIYOTI VA SAN'ATI
1997 йил

Манзилимиз: Тошкент — 700083, Матбуотчилар кўчаси, 32
Қабулхона телефони— 33-52-91
* * *
«Шарқ» нашриёт-матбаа концерни босмахонаси. Манзили: Тошкент шаҳри, «Буюк Турон» кўчаси, 41-уй

Бош муҳаррир Аҳмаджон МЕЛИБОЕВ

Редакцияга келган қўлёзмалар таҳлил этилмайди ва муаллифларга қайтарилмайди. Муаллифлар фикри таҳририят нуқтаи назаридан фарқланиши мумкин.

Навбатчи муҳаррир — Рустам МУСУРМОНОВ

ЖУМА КУНЛАРИ ЧИҚАДИ

СОТУВДА НАРХИ ЭРКИН

Рўйхатдан ўтиш тартиби № 24. Буюртма Г. — 0565. Ҳажми — 3 босма табоқ. Газета IBM компютерида терилди ва саҳифаланди. Индекс 64593.